e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

open access
Screened turnitin

Tarih&Gelecek Dergisi
Journal of History&Future

Doç. Dr.
Mustafa SALEP
Kayseri Üniversitesi, Develi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü.
mustafasalep@kayseri.edu.tr
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6560-7629

Başvuruda bulundu. Applied *Kabul edildi. Accepted*
Eser Geçmişi / Article Past: *27/08/2026* *25/09/2026*

Araştırma Makalesi
DOI: http://dx.doi.org/10.21551/jhf.2026847
Research Paper
Orjinal Makale / Orginal Paper

Indexed by
ERIH PLUS
Academic Resource Index ResearchBib
İSAM
SOBIAD
ESJI Eurasian Scientific Journal Index www.ESJIndex.org
CiteFactor Academic Scientific Journals
idealonline

Soğuk Savaş'ın Yumuşama İklimi Orta Doğu'yu Nasıl Şekillendirdi? Petrol, Kürtler ve Rekabet Üçgeninde Irak

How Did the Cold War's Detente Climate Shape the Middle East? Iraq in the Triangle of Oil, Kurds, and Competition

ATIF: SALEP, Mustafa, "Soğuk Savaş'ın Yumuşama İklimi Orta Doğu'yu Nasıl Şekillendirdi? Petrol, Kürtler ve Rekabet Üçgeninde Irak", ***Tarih ve Gelecek Dergisi***, 12/3 (Eylül 2026), s. (444-473).

CITE: SALEP, Mustafa, "How Did the Cold War's Detente Climate Shape the Middle East? Iraq in the Triangle of Oil, Kurds, and Competition", ***Journal of History and Future***, 12/3 (September 2026), pp. (444-473).

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Devletlerin kuruldukları ve toplumların yaşadıkları coğrafyalar, tarihi olayların ve olguların oluşmasında önemli bir unsur olmuştur. Orta Doğu, coğrafi konumu ile geçmişten bugüne birçok siyasi, iktisadi ve askerî olayların merkezinde yer almıştır. 20. yüzyılda gerçekleşmiş olan iki büyük savaş, milyonlarca insanın ölümüne neden olduğu gibi başta Orta Doğu olmak üzere birçok bölgede sınırların yeniden çizildiği bir süreci ortaya çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan, Amerika ve Sovyetler Birliği politikaları ile şekillenen iki kutuplu bir dünyada, yeni yollar arayan bir üçüncü dünyanın oluştuğu Soğuk Savaş Dönemi gelişmelerinin Orta Doğu'daki yansımaları Irak merkezli gelişmeler çerçevesinde incelenmiştir. Makalede, 1970'li yıllarda yoğunluk kazanan yumuşama politikalarının Irak ve çevresindeki gelişmelere etkisi irdeleneceği gibi petrol başta olmak üzere bölgesel etnik temelli sorunların ve rekabetin devletlerin hem bölge hem de dünya devletleri politikasına ne derecede yansıdığı konusu; arşiv belgeleri, gazeteler ve dönemin kaynakları çerçevesinde değerlendirilecektir.

Orta Doğu'da bulunan devletlerin önemli bir kısmı petrol ve doğal gaz kaynakları açısından zengindir. Bu çerçevede Irak da petrol rezervleri açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. 1932 yılında bağımsızlığını kazanmış olan Irak'ın istikrarlı bir yapıya kavuşması uzun yıllar almıştır. Irak'ın içeride ve dışarıda karşı karşıya kalmış olduğu sorunlar, devletin kurumsallaşmasını etkilediği gibi dış politikada da etkinliğini zayıflatmıştır. Darbelerle istikrarın kesintiye uğramış olduğu Irak'ta yaşayan Kürtlerin merkezî yönetime karşı sıkça ayaklanması içeride birliğin tesis edilmesini engellediği gibi İran, Amerika ve belirli bir süre de Sovyetler Birliği'nin Kürtleri destekleme politikaları, Irak'ın bölgedeki gücünü zayıflatmıştır. Baas Rejimiyle birlikte iktidara gelen Saddam Hüseyin'in Arapların liderliği konusundaki girişimleri Irak dış politikası açısından önemli atılım olarak değerlendirilebilir. Irak ve İran arasındaki anlaşmazlıklar, 1980'de başlayacak ve sekiz yıl devam edecek olan bir savaşa neden olmuştur. Nihayet çalışmada; Irak merkezli konuların başta bölge devletleri olarak Türkiye, İran ve Suriye olmak üzere Amerika ve Sovyetler Birliği politikalarına etkisi, çok boyutlu ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Irak, Petrol, Kürtler, Yumuşama, Rekabet ve 1970'li Yıllar.

Abstract

The geographies in which states are established and societies reside have historically constituted a pivotal element in the shaping of historical events and phenomena. Owing to its strategic geopolitical position, the Middle East has continuously stood at the epicenter of political, economic, and military developments. The two world wars of the twentieth century not only resulted in the loss of millions of lives but also precipitated a process that led to the redrawing of borders across various regions, most notably in the Middle East. This study examines the Middle Eastern reflections of Cold War Dynamics-characterized by a bipolar world order shaped by United States and Soviet policies post-World War II,

e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

as well as the emergence of a Third World seeking alternative paths-through the lens of Iraq-centered developments. Utilizing archival documents, period newspapers, and primary source materials, this article scrutinizes the impact of detente policies, which intensified in the 1970s, on developments in and surrounding Iraq. Furthermore, it evaluates the degree to which regional competition and ethnic issues-primarily centered around oil-were reflected in both regional dynamics and global politics.

A substantial portion of states in the Middle East possesses rich oil and natural gas reserves. In this context, Iraq occupies a highly critical position in terms of its oil reserves. Having gained its independence in 1932, Iraq required many years to establish a stable structural framework. The internal and external challenges faced by Iraq not only impeded the state's institutionalization but also diminished its efficacy in foreign policy. In Iraq, where political stability was repeatedly disrupted by military coups, frequent uprisings by the Kurdish population against the central government hindered domestic unity. Furthermore, the policies of Iran, the United States, and—for a certain period—the Soviet Union in supporting Kurdish movements systematically eroded Iraq's regional power leverage. Following the ascension of the Ba'ath regime, Saddam Hussein's ambitions toward Pan-Arab leadership can be evaluated as a major turn in Iraqi foreign policy. The deep-seated disputes between Iraq and Iran ultimately culminated in an eight-year war that broke out in 1980. Ultimately, this study evaluates the multifaceted impacts of Iraq-centered issues on the policies of regional states—specifically Turkey, Iran, and Syria—as well as the strategic trajectories of global powers, namely the United States and the Soviet Union.

Keywords: Middle East, Iraq, Oil, Kurds, Detente, Competition, 1970s.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok bölgesini etkisi altına alan Amerika ve Sovyetler Birliği, iki kutuplu bir dünyanın oluşmasına aracılık etmişlerdir. Her iki ülkenin doğrudan savaşmadığı, ancak birçok alanda rekabet içinde oldukları bu dönem, Soğuk Savaş Dönemi olarak adlandırılmıştır.[1] Savaş sonrasında Doğu Avrupa'da komünizmle yönetilen hükûmetlerin kurulmuş olması, Sovyetler Birliği'nin bu coğrafyadaki gücünü artırmıştır. Sovyetler Birliği, komünizm rejimi ile dünyadaki nüfuzunu güçlendirmeyi amaçlamıştır.[2] Doğu Almanya'nın Sovyet Rusya tarafından, batısının ise diğer müttefik devletler tarafından işgal edilmesi, savaş sonrasında Avrupa'nın bölünmüş siyasi ve idari yapısını göstermektedir. 1961 yılında Berlin Duvarı'nın inşası ile Doğu ve Batı Almanya arasındaki siyasi, ekonomik ve sosyal ayrışma, Soğuk Savaş'ın Avrupa'da derinleşmesine yol açtığı

1 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1914-2014),* İkinci Cilt, 11. Basım, (İstanbul: Der Kitabevi, 2019), 349-350.

2 Mustafa Salep, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Sovyet Dış Politikası ve Sovyet Emperyalizmi", *History Studies*, Cilt: 4, Sayı: 4, (Kasım 2012), 324.

gibi dönemin de önemli bir simgesine dönüşmüştür. Berlin Duvarı ile birlikte Doğu ve Batı Almanya'nın birleştirilmesi düşüncesi, belirli bir süre ertelenmek zorunda kalmıştır.[3]

Sovyetler Birliği tarafından Küba'ya gizlice yerleştirilmiş olan füzelerin, 1962 yılı Ekim ayı ortalarında Amerikan U-2 casus uçakları tarafından tespit edilmesi, Amerika ile Sovyetler Birliği'ni karşı karşıya getirmiştir. Türkiye'deki Amerikan (jüpiter) füzelerinin sökülmesi şartıyla, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Kruşçev de 28 Ekim 1962'de Küba'daki füzeleri sökme kararı aldıklarını açıklamıştır.[4] Bu karardan sonra Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki diplomatik ilişkilerin güçlendirilmeye başlandığı söylenebilir. Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerden bağımsız bir şekilde Fransa, Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerle yumuşama politikasını uygulamaya başlamıştır.[5] Bu durum, Avrupa'daki yumuşama (detent) politikalarının Soğuk Savaş'ın iki aktörü Amerika'dan ve Sovyetler Birliği'nden bağımsız bir şekilde geliştiğini göstermektedir.

Küba Füze Krizi sonrasında Amerika ile Sovyetler Birliği'nin ikili diplomatik ilişkilerini artırmaları, 1970 yılı yaz aylarında Amerikan Başkanı Richard Nixon ile Sovyetler Birliği Başbakanı Aleksei Kosigin arasında görüşmeler yapılmasını sağlamış ve nihayet bu görüşmeler stratejik silahların sınırlandırılması (SALT) anlaşmasının ana çerçevesini oluşturmuştur. Bu süreçte Sovyetler Birliği, savunma silahlarının sınırlandırılmasını isterken, Başkan Nixon'un tek taraflı böyle bir pazarlığa girmekten çekindiği anlaşılmaktadır. Nihayet Nixon-Kosigin görüşmeleri neticesinde Sovyetler Birliği, hem savunma hem de saldırı silahlarının silahlandırılmasını kabul etmiştir.[6] Amerika ile Sovyetler Birliği arasında Mayıs 1972'de yapılmış olan SALT-I Antlaşması ile uzun menzilli, çok başlıklı füzelerin karşılıklı olarak sınırlandırılması öngörülmüştür. Antlaşma ile bir süredir devam ettirilen yumuşama politikasının somut bir karara dönüştüğü anlaşılmaktadır. Haziran 1979'da Viyana'da imzalanmış olan SALT-II Antlaşması ise Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a savaş ilan etmesi nedeniyle Amerikan Kongresi tarafından onaylanmamıştır.[7] Böylece, Soğuk Savaş şartlarının yeniden oluştuğu görülmüştür.

Amerika ile Sovyetler Birliği arasında gerçekleştirilmiş olan SALT-I Antlaşması ile diplomatik ilişkilerde yumuşama politikasının, her iki devletin Orta Doğu'daki politikalarına ne derecede yansıdığı konusu, metin içerisinde değerlendirilmiş olacaktır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu bir siyasetin, diğer devletler ve milletler açısından ne anlama geldiği konusu da Orta Doğu'daki gelişmeler çerçevesinde irdelenmiş olacaktır. Irak merkezli Orta Doğu'daki gelişmelerin, Soğuk Savaş şartlarının ertelendiği bir dönemde Sovyetler Birliği ve Amerika'nın politikalarını hangi düzeyde etkilediği meselesi de araştırmanın bir başka amacını oluşturmaktadır.

---

3 Henry Kissinger, *Diplomasi*, Çeviren: İbrahim H. Kurt, 17. Basım, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 712.

4 Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, Çevirmen: Taciser Ulaş Belge, 3. Baskı, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020), 301-302.

5 Kissinger, *Diplomasi*, 712.

6 Kissinger, *Diplomasi*, 726-727.

7 Fahir Armaoğlu, *Türk Dış Politikası*, 5. Baskı, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2022), 178.

e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

1. Irak'ta Petrolün Millileştirilmesi ve Amerika

Orta Doğu kavramının ortaya çıkışı ve coğrafi olarak sınırlarının çizilmesi konusunda farklı bilgiler ve değerlendirmeler bulunmakla birlikte, Amerikalı Kaptan Alfred Thayer Mahan'ın Eylül 1902 tarihli National Rewiev dergisinde yayımlanmış olan "*Basra Körfezi ve Uluslararası İlişkiler*" başlıklı makalesinde Orta Doğu'dan bahsettiği, Akdeniz ile Hint Okyanusu arasındaki bölgeyi Orta Doğu olarak tanımladığı anlaşılmaktadır.[8] Batı'nın coğrafyaya ve özelde Doğu'ya bakışında döneme göre değişiklikler yaşanmıştır. Bu kapsamda Batı tarafından Yakın Doğu olarak adlandırılan coğrafya, bir süre sonra Orta Doğu olarak tanımlanmaya başlanmıştır.[9] Batı açısından Yakın Doğu veya Orta Doğu, genel bir ifade ile Avrupa'ya yakın olan doğu coğrafyasını tanımlamaktadır. Türklerin yerleştikleri ikinci yurtları olarak bilinen ve Anadolu'nun da içinde bulunduğu Ön Asya kavramının büyük bir kısmı da Orta Doğu'yu işaret etmiştir.[10] Genel bir tanımlama yapılacak olursa Orta Doğu; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesiştiği bölgeyi ifade etmektedir. Bu bölgede Irak, konumu itibarıyla merkezi bir noktada yer almaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da yaşanan siyasal, sosyal, dinî ve iktisadi gelişmeler, hem bölge devletlerini hem de uluslararası siyaseti etkilemiştir. Bölgenin zengin petrol ve doğal gaz rezervi, sadece mezkûr coğrafyadaki politikalarda değil aynı zamanda uluslararası politikaların belirlenmesinde etkili olmuştur. Orta Doğu'nun jeopolitik konumu, bölgesel sorunların ve çatışmaların da merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, 1946 ile 1991 yılları arasında 140 silahlı çatışmanın 40'ı Orta Doğu'da, 40'ı Asya'da, 29'u Latin Amerika'da, 24'ü Afrika'da, 7'si ise Avrupa'da gerçeklemiştir. 1977 yılı silah ithalatının %39'unu Orta Doğu, %17'sini Afrika, %11'ini Asya ve kalanı ise dünyanın geri kalan kısmı gerçekleştirmiştir.[11] Bu veriler, Orta Doğu'nun çatışmalar açısından hareketliliğini göstermektedir.

Bölgesel çatışmaların içinde olan devletler, destek arayışında olmuşlardır. Soğuk Savaş Döneminde özellikle Sovyetler Birliği ve Amerika, desteği aranan devletler arasında yer almıştır.[12] Orta Doğu'da yer alan ve zaman zaman bölgesel sorunlarla gündeme gelen devletlerden biri Irak'tır. Zengin petrol kaynakları ile dikkatleri üzerine çeken Irak, siyasi ve askeri gelişmelerle de yakından takip edilmiştir. Bu kapsamda Irak'ta 1958 yılındaki askeri darbeden sonra 1963 ve 1968 yıllarında da darbeler meydana gelmiştir. 1968'de bazı subayların desteği ile Baas Partisi Irak'ta yönetime geçmiştir.[13] Petrol faaliyetleri de Irak'taki siyasi ve ekonomik gelişmelerden etkilenmiştir. 1958-1963 yılları arasında görev yapmış olan Abdülkerim Kasım'ın Irak petrollerini millileştirmek amacıyla 1962 yılında Irak Milli Petrol Şirketini kurduğu anlaşılmaktadır.[14] Bu adım, Irak'taki petrol şirketlerinin

8 Kübra Yücel Yönlü, "Ortadoğu Kavramına Giriş ve Tanımlar", *Sosyologca*, Sayı: 27, (2024), 198-199.

9 Bernard Lewis, *Çatışan Kültürler (Keşifler Çağında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler)*, 2. Baskı, Çev.: Nurettin Elhüseyni, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997), 45-46.

10 A. Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 3. Baskı, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981), 7-8.

11 Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994),* 16. Baskı, (Ankara: İmge Kitabevi, 2007), 508.

12 Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994),* 510.

13 Serhat Erkmen, "1945-1989 Yılları Arasında ABD'nin Kuzey Irak Politikası", *Orta Doğu*, Cilt: 3, Sayı: 1, (2008), 79.

14 Erkmen, "1945-1989 Yılları Arasında…), 77.

millileştirilmesi yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.

1970'li yıllar, Orta Doğu başta olmak üzere petrol üreten ve tüketen ülkeler açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur. Irak Devrim Komuta Konseyi, Irak'ta bulunan yabancı petrol şirketlerinin Irak'ın çıkarlarına aykırı hareket ettiklerini gerekçe göstererek, ilgili şirketlere yönelik sert bir ültimatom vermiştir. Irak'ın Ankara Büyükelçiliği tarafından yapılan açıklamada konuyla ilgili şunlar belirtilmiştir: "Petrol üretimi Mart ayının başından bu yana görülmemiş bir düşüş göstermiştir. Petrol şirketleri hiçbir sonuca ulaşmayacak olan bu çabalarıyla Irak Hükûmetine baskı yaparak onu emperyalizme karşı ve bölge halklarının özgürlüğünü savunan stratejisinden saptırmak gibi bir gaflete düşmüşlerdir."[15] Bu değerlendirmeler ile Irak Hükûmeti, yabancı şirketlerin siyasi bir kısım amaçlarla hareket ettiklerini açıklamıştır. Nihayet Irak, IPC'yi (Iraq Petroleum Company) Haziran 1972'de millileştirmiştir.[16]

Irak'taki petrol şirketlerinin millileştirilmesi kapsamında değerlendirmeler yapmış olan İsmail Cem, gazetedeki "*Olayların İzinde*" adlı köşesinde "Petrol Savaşı" başlıklı yazısında 1970'li yıllarda petrol üzerinde yaşanan rekabeti konu almıştır. Petrol gelirlerinde önemli bir paya sahip olan ülkelerin bazı konularda kararlar almaya başladıklarını belirten Cem, Cezayir'den sonra Irak'ın da yabancı şirketlerce işletilen kaynaklarını millileştirmesinin, dünya petrol düzenine yönelik yeni bir darbe olarak değerlendirildiğini belirtmiştir. Dünya petrol üretiminin 1960'ta 100 olarak değerlendirilmesi durumunda, bu rakamın 1970'te 218'e ulaştığını, Orta Doğu ve Latin Amerika ülkeleri toplamında ise üretimin 100'den 273'e ulaştığını, buna mukabil Irak'ta ise üretimin 100'den ancak 160'a ulaştığını belirtmiştir.[17] Bu veriler, Irak'taki petrol üretiminin diğer bölgelerle kıyaslandığında yeterli düzeyde artırılamadığını göstermektedir. Petrol şirketlerinin millileştirilmesinin sebepleri arasında bu durumun da yer aldığı söylenebilir.

Amerika Birleşik Devletleri, 1970'li yıllarda Irak'ta ve bölgenin diğer ülkelerinde meydana gelen gelişmeleri yakından takip ettiği gibi temsilcileri vasıtasıyla siyasi, iktisadi ve askerî adımlar atmaktan çekinmemiştir. Petrolle ilgili konularda Irak'taki gelişmeler, Amerikan makamlarınca düzenli bir şekilde takip edilmiş ve değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Irak'ın tarımsal potansiyele sahip bir devlet olmasına rağmen petrolün hâlâ GSYİH'nin %35'ini ve ihracaat gelirlerinin %90'ını oluşturduğu konusu üzerinde durulmuş, 1 Mart 1973 tarihli IPC paket anlaşmasının Irak ile Batılı petrol şirketleri arasındaki olumsuz ilişkileri ve sorunları büyük oranda çözdüğü belirtilmiştir. Bu anlaşmanın Amerikan bürokrasisi içindeki yazışmalara da yansıdığı anlaşılmaktadır. Irak'ın petrol gelirlerinin 1971'de 900 milyon dolar olduğu, 1975'te ise bu miktarın iki milyar dolara çıkmasının beklendiği vurgulanmıştır. Dünya petrol rezervinin %6'sının Irak'ta olduğunun tahmin edildiği, Batılı şirketler Mobil ve Exxon'un birlikte %23,75'lik hissesi ile Basra Petrol Şirketi içinde olduğu belirtilmiştir.[18]

---

15 *Milliyet*, "Irak petrol şirketlerine iki hafta süre tanıdı", (1 Haziran 1972), 9.

16 Mustafa Salep, "1973 Petrol Krizi ve Türkiye", *Yumuşamadan Yeniden Soğuk Savaş'a Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye*, Ed.: Ersin Müezzinoğlu-Latif Pınar, (Ankara: Sonçağ Akademi, 2024), 35.

17 İsmail Cem, "Petrol Savaşı", *Milliyet*, (13 Haziran 1972), 2.

18 *Foreign Relations of the United States (FRUS),* 1969–1976, Volume XXVII, Iran; Iraq, 1973–1976, (3 March 1973, Document: 205), 601-602; *FRUS*, Volume XXVII, (31 March 1973, Document: 208), 609.

e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

Washington'da Irak Büyükelçisi Dr. Salim Mansoor, David A. Korn, Gregory D. Strong arasında Amerika-Irak ilişkileri üzerine 13 Ağustos 1973'te bir görüşme gerçekleştirilmiştir. 13 Temmuz 1973'te Irak Devrimci Komuta Konseyi Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin'in Batılı gazetecilere yapmış olduğu açıklamadan sonra Bağdat'a giden Dr. Mansoor'un Amerika-Irak ilişkilerinin iyileştirilmesi konusunu görüştüğü anlaşılmaktadır. Dr. Mansoor, Amerika-Irak ilişkilerinin iyileştirilmesinden önce Amerika'nın İsrail'e tam destek politikasını değiştirmesinin beklendiği, bu politikanın İsrail'in Arap ülkelerine karşı saldırgan ve yayılmacı bir politika yürütmesine yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Amerika'nın bu konuda politika değişikliğine gitmesi durumunda, Irak'ın Amerika ile ilişkilerini iyileştirmeye her zaman hazır olduğunu vurgulamıştır. Dr. Mansoor ayrıca, Irak'ın Amerika ile ticari ilişkileri geliştirme konusunda şirketler arasında ayrımcılıktan uzak bir yaklaşım belirlediğini aktarmıştır.[19]

Irak'ın Amerika'ya yaklaşımını etkileyen en önemli konulardan biri, İsrail'in Orta Doğu'daki saldırgan ve yayılmacı politikası olmuştur. 1973 Arap-İsrail Savaşı'na Irak'ın ilk tepkisi 7 Ekim 1973'te gerçekleşmiştir. Irak Hükûmeti, Mobil ve Exxon'un Basra Petrol Şirketindeki %23,75'lik hisselerini, 21 Ekim 1973'te de Royal Dutch-Shell Şirketinin hisselerini devletleştirmiştir.[20] Bu karar, İsrail'in Filistin topraklarına yönelik saldırı ve istila politikalarının doğrudan bir sonucu olmuştur. 8 Ekim 1973'te Bağdat'tan Amerikan Dışişleri Bakanlığına gönderilmiş olan telgrafta, Irak'ın İsrail'e karşı Mısır ve Suriye'yi desteklediği, Exxon ve BPC'nin mobil bölümünün millileştirilmesi kararı aldığı, ABD'ye petrol ihracatını durdurduğunu açıkladığı, bu konuda diğer devletleri de teşvik ettiği belirtilmiştir.[21]

Irak ile Amerika arasındaki ilişkiler konusu, sonraki yıllarda da her iki ülke yetkililerince takip edilmiştir. Bu bağlamda, Haziran 1974'te Amerika'daki Irak Büyükelçisi El-Şibib, Irak'ın Amerika ile ilişkilerini sürdürmek istediğini, ABD şirketleri ile ticari işbirlikleri içinde olunduğunu, doğalgaz sıvılaştırma projesi için teklif vermeye davet edilen yedi yabancı şirket arasında üç Amerikan şirketinin yer aldığını, ABD ve Batı ile Irak arasındaki kapının kapalı olmadığını belirtmiştir.[22] ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan değerlendirmede ise Büyükelçi El-Şibib'e Amerika-Irak ilişkileri konusunda bazı bilgiler verilmesinin ve ikili ilişkilerin geliştirilmek istendiği, bu nedenle Dışişleri Bakanının El-Şibib'le uygun bir tarihte özel olarak görüşmek istediği belirtilmiştir.[23] Bu veriler, Irak ve Amerikalı yetkililerin Orta Doğu'da Irak'la Amerika arasındaki iyi ilişkilerin geliştirilmesini etkileyen konular üzerinde durduklarını göstermektedir.

2. Petrolün Siyasi Gücü ve Orta Doğu'ya Etkisi

Petrol fiyatlarını kontrol etme ve petrolün değerini korumak amacıyla 1960 yılında kurulmuş olan OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries-Petrol İhraç

19 *FRUS*, Volume XXVII, (13 August 1973, Document: 228), 649-651; *FRUS*, Volume XXVII, (20 July 1973, Document: 224), 639-640.

20 Salep, "1973 Petrol Krizi ve Türkiye", 35.

21 *FRUS*, Volume XXVII, (8 October 1973, Document: 236), 667-668.

22 *FRUS*, Volume XXVII, (5 June 1974, Document: 252), 698-699.

23 *FRUS*, Volume XXVII, (8 June 1974, Document: 253), 700.

Eden Ülkeler Örgütü), 1970'lerden itibaren fiyatların belirlenmesi ve artırılması konusunda oldukça etkili bir pozisyona yerleşmiş, petrol şirketlerine karşı da nüfuzlarını artırmıştır. OPEC'ten sonra Araplar tarafından yeni bir petrol örgütü kurulmuştur. Arap ülkeleri, 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Ocak 1968'de OAPEC'i (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries-Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü) kurmuş ve petrolün İsrail'e karşı silah olarak kullanılmasına öncülük etmişlerdir.[24] 6 Ekim 1973'te başlamış olan Arap-İsrail Savaşı'nda Amerika'nın İsrail'i desteklemesi, daha önceki savaşlarda olduğu gibi Arap ülkelerinde tepkiye neden olmuştur. İlk olarak Irak, Arap ülkelerinin ABD'ye petrol satışını durdurmasını istemiştir. Kuveyt de 9 Ekim 1973'te OAPEC üyelerini toplantıya çağırmıştır. 17 Ekim'de Kuveyt'te yapılmış olan toplantıya Abu Dabi, Cezayir, Bahreyn, Mısır, Irak, Kuveyt, Libya, Katar, Suudi Arabistan ve Suriye katılmıştır. Toplantıda petrole %17 zam yapılması kararlaştırılmış, böylece petrolün varil fiyatı 3,65 dolara ulaşmıştır. İsrail'in işgal etmiş olduğu topraklardan çekilmemesi durumunda, her ay petrol üretiminin %5 düşürüleceği, bazı ülkelerin ise %10 üretimde kısıtlamaya gideceği belirtilmiştir. Amerika'ya petrolün satılmaması kararına daha sonra Hollanda, Portekiz, Rodezya ve Güney Afrika Cumhuriyeti de ilave edilmiştir. 4 Kasım 1973'te Kuveyt'te toplanan OAPEC üyesi devletlerin petrol bakanları petrol ambargosunun devamına karar vermişlerdir.[25]

1973 Arap-İsrail Savaşı ile İsrail, Amerika, Batı Avrupa ülkeleri ve İsrail'i doğrudan veya dolaylı destekleyen ülkelere yönelik OAPEC tarafından uygulanmış olan petrol ambargosu, kısa sürede petrolü kullanan ülkelere mali bir yük oluşturmaya başlamıştır. 1974 yılına kadar petrol fiyatları dört kez artırılmış, sonrasında fiyatlar aşağıya çekilmemiş, belirlenen fiyat üzerinden yükseltilmeye devam edilmiştir. Petrol fiyatlarının artması üzerine gelişmiş sanayiye sahip ülkeler, ürettikleri ürünlerin fiyatlarını artırırken, az gelişmiş ülkeler yüksek fiyatlara mamul maddeler ithal etmişler, artan petrol fiyatlarını ödeyebilmek için de kalkınma planlarını yavaşlatmak durumunda kalmışlardır.[26] Bu gelişmeler, petrole ulaşmada sorunların yaşanmasına neden olduğu gibi ulaşılan petrolün de yüksek fiyatlara satın alınmasına neden olmuştur.

Türkiye, 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda Araplardan yana bir politika belirlemiş, Amerika'nın İsrail lehine İncirlik Üssünü kullanmasına izin vermemiş, Araplara destek sağlayan Sovyet uçaklarının Türk hava sahasını kullanmasına müsaade etmiştir.[27] Bu dönemde ABD Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüş olan Henry Kissinger, 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda Sovyetlerin Araplara yapmış olduğu malzeme yardımı[28] ile Amerika'nın

24 Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994),* 487-488.

25 Salep, "1973 Petrol Krizi ve Türkiye", 35-36.

26 Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994),* 488-489.

27 Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası (İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar),* 4. Baskı, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2021), 188.

28 Sovyetlerin yardımına dair benzer bir konu Kasım 1971'de gündeme gelmiştir. Amerikan Dışişleri Bakanı Rogers'in "US News and World Report" adlı dergiye vermiş olduğu mülakattan Türkiye, 16 Kasım 1971'de haberdar olmuştur. Mülakatta Sovyetler Birliği'nin son aylarda Mısır'a yapmış olduğu silah sevkiyatının bölgedeki askeri dengeyi bozmayacak düzeyde ölçülü olduğu, bu nedenle Amerika'nın İsrail'e yeni teçhizat ve özellikle phantom uçakları sevkine başlanmayacağı belirtilmiştir. Bakanın açıklamasına rağmen ABD Senatosundaki 78 senatörün İsrail'e phantom uçağı teslimatına yeniden başlanmasını talep ettiği anlaşılmaktadır. İsrail'in Washington Elçisi de bölgede askeri dengenin bozulup

e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

İsrail'e yapmış olduğu hava yardımlarını mukayese etmiş, Sovyet yardımlarının hiç değerinde olduğunu vurgulamıştır.[29] Bu değerlendirme, Amerika'nın İsrail lehine ne kadar etkili bir süreç yürüttüğünü göstermiştir. 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda Araplar lehine politikalar geliştiren Türkiye, petrol ambargosundan muaf tutulmuş, ancak artan petrol fiyatlarından etkilenmiştir. İslam ülkeleri ile geliştirilen iyi ilişkiler, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtında da Türkiye açısından olumlu gelişmelere aracılık etmiştir. Bu süreçte Kaddafi, Türk uçaklarının yakıtlarını ve lastiklerini vererek Türkiye'ye destek sağlamıştır.[30] Diğer taraftan Türkiye, 10 Kasım 1975'te BM'de siyonizmin ırkçılık olduğuna dair karara olumlu oy kullanmıştır. Ocak 1975'te tanımış olduğu Filistin Kurtuluş Örgütünü'nün (FKÖ) 5 Ekim 1979'da Ankara'da büro açmasına izin vererek İsrail'e karşı Filistinlileri desteklediğini bir kez daha ortaya koymuştur.[31]

Türkiye açısından bu süreç, aynı zamanda planlı kalkınma programlarının uygulandığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu kapsamda Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı hedeflerine bakıldığında, petrol ürünleri sanayiindeki ihtiyacın yurt içi üretim ile karşılanmasının hedeflendiği, ancak enerji talebinin sürekli artması nedeniyle ham petrol ihtiyacının ithalatla karşılanmaya devam edeceğinin tahmin edildiği belirtilmiştir.[32] Türkiye, bu dönemde İslam ülkeleri ile iyi ilişkilerin bir sonucu olarak petrol ambargosundan muaf tutulmuş olsa da petrol fiyatlarındaki artış, 1972-1977 yıllarında dış ticaret açığının 667 milyon dolardan 4 milyar dolara çıkmasına neden olmuştur. Mali yükü hafifletmek isteyen Türkiye, 1974'te katılmış olduğu İslam Kalkınma Bankasından 1978-1979 yıllarında kredi almak durumunda kalmıştır.[33] Nihayet bu dönemde Türkiye'nin çok boyutlu bir dış politika yürütmüş olması, ekonomik krizin daha da derinleşmesine engel olmuştur. Petrol üreten ülkeler ve özelde de Irak, petrolün gücünden istifade etmeyi hedeflemiştir. Bu durum, petrolün diplomatik ilişkilerde yeri geldikçe bir fırsat olarak kullanılmasını sağlamıştır.

3. Irak ve Sovyetler Birliği İlişkilerinin Orta Doğu Diplomasisine Etkisi

Soğuk Savaş Döneminin rekabet merkezli politikaları, Orta Doğu'daki diplomatik ilişkilere de yansımıştır. Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır'ın 1955'te Çekoslovakya'dan silah satın alması, Sovyetler Birliği'ni de Orta Doğu'daki politikaların içine çekmiştir. İsrail'le Araplar arasında yapılmış olan 1956, 1967 ve 1973 savaşlarında Sovyetler Birliği, Arapları desteklemiş ve bu savaşlar Amerika'nın liderliğindeki Batı Bloğu ile Doğu Bloğu'nun karşı karşıya gelmesi şeklinde de yorumlanmıştır.[34] Diğer taraftan 1958'de gerçekleşmiş olan darbeden sonra Irak'ın Sovyetler Birliği ile yakın ilişki

bozulmadığı konusunda Amerika ile İsrail arasında kati bir görüş ayrılığının olduğunu ifade etmiştir. *BCA*, Kurum: 54, Yer Bilgisi: 1377-9627-5, Belge Tarihi: 16.11.1971

29 Kissinger, *Diplomasi*, 717.

30 Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar),* Editör: Baskın Oran, Cilt I: 1919-1980, 24. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 794-795.

31 Balcı, *Türkiye Dış Politikası,* 188.

32 Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977*, (Ankara: DPT Yayın No: 1272), 428.

33 Balcı, *Türkiye Dış Politikası,* 190, 192.

34 Armaoğlu, *Türk Dış Politikası*, 176.

kurmak istemesi, İran ve İsrail'le ilişkilerinin gerginleşmesi, aynı zamanda Irak'ın ABD ile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.[35] Bu gelişmeler, Orta Doğu'da Sovyetler Birliği ile Amerika'nın nüfuz kazanma mücadelesine de ışık tutmaktadır.

Arap milliyetçiliği konusunda güçlü bir liderlik konumu elde eden Nâsır'ın 1970 yılında hayatını kaybetmesinden sonra Suriye'de Hafız Esad ve Irak'ta da Saddam Hüseyin, Araplar arasında liderlik yarışına girmişlerdir. Arapların liderliği konusundaki bu yarış, bölge dışındaki güçlü devletlerin Orta Doğu'da etkisini artırmıştır.[36] Bu bağlamda Irak ile Sovyetler Birliği arasındaki iyi ilişkilerin 1960'lı yıllarda geliştirilmesi ve 1970'li yıllarda da güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Irak ile Sovyetler Birliği arasında 9 Nisan 1972'de imzalanmış olan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, Irak'ta yaşayan Kürtlerin lideri Molla Mustafa Barzani'nin Bağdat yönetimi ile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Barzani, Moskova'ya çağrılmış ve Irak merkezî yönetimine karşı ayaklanmaması istenmiştir. Kürtlere yönelik Sovyet desteğinin kesilmesi üzerine İran harekete geçerek Amerika ile birlikte Kürtleri destekleme politikasına ağırlık vermiştir. İsrail de Barzani'ye silah yardımında bulunacağını belirtmiştir. Bu süreçten itibaren Irak yönetimi, 1970 Özerklik Anlaşmasının uygulanması konusunda Kürtlere karşı daha dikkatli davranmaya başlamıştır. Kürtler ise 1972 yılında Kuzey Irak'ta yeniden ayaklanma başlatmışlardır.[37] Almanya'da haftada bir yayımlanan Die Zeit adlı gazetede Irak'la ilgili gelişmeler çerçevesinde Türk-Sovyet ilişkilerinin değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Moskova'nın Irak'taki Kürtlere yardımı kesme kararının Ankara ile Moskova arasındaki ilişkileri de olumlu etkilediği belirtilmiş, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri İsmail Erez'in 1972 yılı Ağustos ayındaki Sovyetler Birliği ziyaretinin de bu kapsamda değerlendirildiği belirtilmiştir.[38]

12 Mart 1971 Muhtırası ile 14 Ekim 1973 Seçimlerine kadar geçen süreç, Ara Rejim Dönemi olarak adlandırılmakta olup,[39] bu dönemde Türkiye, çok boyutlu dış politikadan Batı ve özellikle Amerikan merkezli bir dış politikaya yeniden yönelmiştir. Bu dönemde Amerika ile eşgüdümlü bir siyaset yürütmüştür. Baas rejimleri ile yönetilen Suriye ve Irak da aynı dönemde Sovyetler Birliği ile yakın ilişki içerisinde olmuştur. Türkiye'nin Amerika ağırlıklı bir dış politika yürütmesi, bu dönemde Sovyetler Birliği ile işbirliği içindeki devletlere mesafeli durmasına neden olmuştur. Mısır'da ise Cemal Abdünnâsır'ın ölümü üzerine iktidara gelmiş olan Enver Sedat, 18 Temmuz 1972'de ülkedeki Sovyet askeri tesislerini kapatmış ve personelini de Mısır'dan çıkarmıştır. Böylece Enver Sedat, Amerika ile temas kurmak istediğini açıkça orta koymuş, Türkiye de bu vesile ile Mısır'la

35 Erkmen, "1945-1989 Yılları Arasında…", 76.

36 Armaoğlu, *Türk Dış Politikası*, 174-175.

37 Melek Fırat, "1962-1975 Kuzey Irak Kürt Ayaklanması", *Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar),* Ed.: Baskın Oran, Cilt I: 1919-1980, 24. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 787; Burcu Özdemir, "Soğuk Savaş Döneminde Irak Kürtleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1, (Ocak 2025), 517; Hasan Tevfik Güzel, "Soğuk Savaş Sürecinde Irak'ta Kürt Hareketi ve Molla Mustafa Barzani", *History Studies*, Volume: 10, Issue: 4, (June 2018), 132; Serhat Erkmen, "1945-1989 Yılları Arasında…", 78.

38 *BCA*, Kurum: 2286, Yer Bilgisi: 1376-9693-17, 2, Belge Tarihi: 26 Ağustos 1972.

39 Mustafa Salep, "Milli Nizam Partisi ve Türkiye İşçi Partisi'nin Ara Rejim (1971-1973) Döneminde Kapatılması", *Tarihin Peşinde*, Sayı: 25, (2021), 317.

e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

iyi ilişkilerini geliştirmek amacıyla çalışmalara başlamıştır. Bu kapsamda, Eylül 1973'te Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken Mısır'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir.[40] Bu bilgiler, devletler arasında bloklaşmanın her an değişebilecek bir gruplaşma olabileceğini göstermektedir.

Irak ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri, Amerika tarafından takip edilmiştir. Bu bağlamda 10 Nisan 1973 tarihinde hazırlanmış olan muhtırada, Irak'la Sovyetler Birliği arasında yapılmış olan anlaşmanın birinci yıl dönümü değerlendirilmiştir. Irak Dışişleri Bakanı Abdulbaki'nin As-Sayyad gazetesine vermiş olduğu demeçte, Sovyetler Birliği'nin Irak'ın dostu olduğunu, ancak birçok konuda farklı düşündüklerini, Irak'ın Körfez'deki stratejilerini Sovyetlerle tartışmadıklarını açıklamıştır. Muhtırada Sovyet-Irak anlaşmasının birinci yıl dönümü kutlamalarının daha önceki kutlamalarla kıyaslandığında sönük geçtiği belirtilmiştir. Resmi Al-Jumhurriya gazetesinin 9 Nisan 1973 tarihli sayısında ise anlaşmanın dostluk ve işbirliği anlaşması olduğu, askeri bir anlaşma veya kolektif savunma anlaşması olmadığı, herhangi bir üçüncü tarafa yöneltilmediği vurgulanmıştır.[41]

17 Nisan 1973 tarihli Washington istihbarat notlarında, Irak'ın Kuveyt üzerinde hâkimiyet kurma düşüncesi ve Sovyet desteği üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Kuveyt'e ait adalar üzerinde isteklerini dile getiren Irak'ın bu bölge üzerine siyasi ve askeri faaliyetler içinde olması hem bölge hem de dünya açısından değerlendirilmiştir.[42] Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından 4 Ekim 1973'te İran Büyükelçiliğine gönderilmiş olan telgrafta Sovyetler Birliği'nin Irak'a 14 adet TU-22 orta menzilli bombardıman uçağını teslim edip etmediği konusunun İran Şahı'ndan ve Başbakandan teyit edilmesi istenmiştir. Sovyetler Birliği'nin Mısır'dan çıkarıldıktan sonra Irak'la bir anlaşma sağladığı belirtilmiş, diğer taraftan Irak'ın komşuları ve Batı ile ilişkilerde ılımlı bir politika yürütmeye başladığı, Amerikan firmalarıyla (Boeing, Brown ve Root) yeniden ticarete başladığı da vurgulanmıştır.[43] Sovyetler'in Orta Doğu'daki faaliyetlerinin takibi konusunda bu dönemde Amerika ile İran arasında istihbarat paylaşımının bulunduğu anlaşılmaktadır.

Amerika Dışişleri Bakanı Kissinger tarafından 5 Ağustos 1974'te İran Büyükelçiliğine gönderilmiş olan bir başka telgrafta Irak'la ilgili gelişmelerin değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Irak Hükûmetinin Batı ve Amerika ile iyi ilişkiler geliştirme, ticari ilişkilerde Batılı şirketlerle temas kurma girişimlerinin memnuniyet verici olduğu, Sovyetler Birliği ile son bir yıl içinde ilişkilerdeki gevşemenin olumlu değerlendirildiği, Mısır'la Irak arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi konusundaki politikalara ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Aynı zamanda uzun süredir devam eden İran'la Amerika arasındaki fikir alışverişinin sürdürülmesinin Irak politikalarının yakından takip edilmesi açısından önemine vurgu yapılmıştır.[44] Irak'taki gelişmelerin yakından takibi açısından Amerika ile İran arasındaki işbirliğinin önemli görüldüğü anlaşılmaktadır. Amerika ayrıca, Irak'ın Batılı şirketlerle ilişkilerini her iki devletin ilişkileri açısından olumlu değerlendirmiş, Sovyetler Birliği ile Irak arasındaki ilişkilerin zayıflaması da memnuniyetle karşılanmıştır. Bu da yumuşama

40 Fırat-Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler", 794.
41 *FRUS*, Volume XXVII, (10 April 1973, Document: 212), 617-618.
42 *FRUS*, Volume XXVII, (17 April 1973, Document: 213), 619-620.
43 *FRUS*, Volume XXVII, (4 October 1973, Document: 234), 664-665.
44 *FRUS*, Volume XXVII, (5 August 1974, Document: 256), 703-704.

politikalarının olduğu bir dönemde dahi rekabetin sürdürüldüğünü göstermektedir.

4. Irak-İran Anlaşmazlığının Devletlerin Orta Doğu Politikası Açısından Değerlendirilmesi

Irak ve İran, Orta Doğu coğrafyasında yer alan iki önemli devlettir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış olan siyasi tablo, bölgedeki rekabetin de önemli bir sonucu olarak değerlendirilebilir. 1932'den sonra siyasi bağımsızlığına kavuşan Irak, komşusu İran'la sınır meselesinde çeşitli sorunlar yaşamıştır. Bu konuda taraflar arasında uzun soluklu görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, Bağdat Türk Elçiliği tarafından 30 Haziran 1937'de gönderilmiş olan bir telgrafta Irak-İran Hudut Muahedesinin 29 Haziran'da Bağdat'ta parafe edildiği belirtilmektedir.[45] Bu bilgi, tarafların sınırlarla ilgili sorunlarını çözme konusunda bir irade ortaya koyduklarını göstermektedir. 1937 tarihli bu anlaşmaya rağmen, sınır bölgesiyle ilgili sorunların daha sonra da devam ettiği anlaşılmaktadır. Meselenin çözümü konusunda 1949 yılında Irak Hükûmeti tarafından bir İsveçli uzmanın hakem sıfatıyla tayin edilmesi önerilmiştir.[46] Nihayet, Irak-İran sınırı ile ilgili sorunların çözümü konusundaki görüşmeler sonraki yıllarda da sürdürülmüştür.

Irak ile İran ilişkilerini etkileyen bir diğer konu ise, bölgede yaşayan Kürtlerin gerçekleştirmiş oldukları faaliyetler olmuştur. Irak'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürtler, Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti kurmak için faaliyete başlamışlardır. Molla Mustafa Barzani, İran'da 1946'da kurulan Mahabad Kürt Cumhuriyeti'ne dâhil olmak için 10 bin civarındaki silahlı peşmerge ile İran'a geçmiştir. Sovyetler Birliği'nin bir yıl sonra Kuzey İran'dan çekilmesi üzerine Kürt Devleti, Tahran yönetimi tarafından sonlandırılmıştır. Bunun üzerine Irak'a dönen Molla Mustafa Barzani, burada da tutunamamış ve 500 peşmerge ile birlikte Sovyetler Birliği'ne sığınmıştır. 1958 darbesinden sonra Kasım'ın Kürtlere özerklik vaadi üzerine Irak'a dönen Molla Mustafa Barzani, 1962 yılından itibaren Kürt ayaklanmasını başlatmış ve ayaklanma 1970 yılına kadar devam ettirilmiştir. Kürtlere özerklik konusunda Saddam Hüseyin, Sovyetler Birliği tarafından ikna edilmiş ve 11 Mart 1970'de açıklanmış olan özerklik planında; Kuzey Irak'ta Kürtlerin yoğun yaşadıkları yerlerde özerk yönetimin oluşturulacağı, merkezi hükûmette temsil edilecekleri ve başkan yardımcılarından birinin Kürt olacağı, Kuzey Irak'taki üç petrol bölgesinin denetiminin 1974'ten itibaren Kürtlere bırakılacağı belirtilmiştir.[47] Bu bilgilerden, özerklik sürecinin tedricen gerçekleştirileceği anlaşılmaktadır.

Mısır Devlet Başkanı Nâsır'ın 1970 yılında ölümünden sonra Arapların liderliğine Suriye'de Hafız Esad'ın niyetlendiği bilinmektedir. Eylül 1980'de başlamış olan Irak-İran Savaşı da Şiiliğin Araplar arasında yayılmasını engellediği gibi Hafız Esad'ın yerine Arapların liderliği konusunda Saddam Hüseyin'e önemli bir avantaj sağlamıştır.[48] Basra Körfezi üzerinde başlamış olan Irak-İran rekabeti, aynı zamanda İran'ın Irak'taki Kürtleri kendi lehine kullanmaya başlamasına neden olmuştur. İran, Kürtlerin ayaklanması ve baskısı ile Irak'ın bölgedeki siyasi ve askeri etkinliğini azaltmayı amaçlamıştır. Bu konuda

45 *BCA*, Kurum: 533, Yer Bilgisi: 8221-56550-10, Belge Tarihi: 30 Haziran 1937.
46 *BCA,* Kurum: 533, Yer Bilgisi: 8313-56993-1, Belge Tarihi: 23 Eylül 1949.
47 Fırat, "1962-1975 Kuzey Irak…", 787.
48 Armaoğlu, *Türk Dış Politikası*, 179-180.

e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

Amerika'nın da desteğini sağlayan İran, diğer taraftan Irak'ın Sovyetler Birliği ile ilişkilerini güçlendirmesine aracılık etmiştir.[49]

Bağdat'tan 17 Mayıs 1973'te Amerikan Dışişleri Bakanlığına gönderilmiş olan telgrafta, Irak ile İran arasında yumuşama arayışlarının olduğu, Irak'ın bu konuda Türkiye'yi arabulucu olarak görmek istediği belirtilmiş, bu yumuşamanın Irak'ın siyasi açıdan bağımsızlığını güçlendirmesi anlamına geleceği vurgulanmıştır. Bu yumuşamanın Irak'la Sovyetler Birliği arasındaki askeri bağın gevşemesine yol açabileceği ifade edilmiştir.[50] Amerika'nın Irak Temsilcisi Lowrie tarafından 24 Haziran 1973'te gönderilmiş olan telgrafta ise, Irak ile İran arasındaki yumuşama girişimlerinden Amerika'nın memnuniyet duyduğunu Cezayir veya Türkiye gibi üçüncü devletler aracılığı ile Irak'a bildirilmesinin yararlı olacağı belirtilmiştir.[51] Bu yumuşama eğiliminden ve özellikle bu eğilimin Irak'ın Sovyetler Birliği ile ilişkilerini zayıflatacağına duyulan inancın Amerika'yı mutlu ettiği anlaşılmaktadır.

İran Amerikan Büyükelçiliğinden 25 Haziran 1973'te Amerikan Dışişleri Bakanlığına gönderilmiş olan telgrafta, İran Sarayından Irak'la ilgili bazı bilgilendirmelerde bulunulduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda; Irak'ta İçişleri Bakanlığının yeniden yapılandırılması çerçevesinde Sovyet uzmanların talep edildiği, Irak'ta bin civarında Sovyet teknisyen ve danışmanın bulunduğu, Bağdat'ta Sovyet-Irak ortaklığında bir sendika konferansının düzenleneceği, yıl sonuna kadar menzili 100 mile ulaşan dört adet TU-22 uçağının Sovyetler tarafından Irak'a teslim edileceği bildirilmiş, bu konuların Amerikan istihbaratının bilgisinde olup olmadığı konusu öğrenilmek istenmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde İran Şahı'nın Irak'ın Sovyetlerin bir uydusu olacağı kanaatinde olduğu vurgulanmıştır.[52] Irak'taki gelişmelerin İran ve Amerikan istihbaratlarınca yakından takip edildiği ve gelişmeler konusunda fikir alışverişinin yoğun bir şekilde sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Nihayet her iki devlet de Irak'ın Sovyetlerle yakın ilişki içinde olmasından rahatsızlık duymuştur.

Irak ve İran arasında yürütülmüş olan yumuşama politikalarının belirli bir süre olumlu sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Bu bağlamda Irak, Kürtlere yardımın kesilmesi koşulu ile İran'la 6 Mart 1975'te anlaşmış ve Cezayir Anlaşması'nı imzalamıştır. Kürtlere desteğin kesilmesine karşı Irak, sınırda İran lehinde değişikliği kabul etmiştir. 7 Mart 1975'te de Irak yönetimi Kürtler üzerine bir harekat düzenlemiştir. Kürtler ise bu harekât nedeniyle Türkiye ve İran sınırına akın etmişler ve önemli bir kısmı da mülteci kamplarında yaşam mücadelesi vermişlerdir. Böylece Kürt hareketi Irak'ta bastırılmıştır. Molla Mustafa Barzani ise Irak'ta Kürt özerk yönetimini oluşturamamış ve 1979 yılında Amerika'da hayatını kaybetmiştir.[53] 22 Kasım 1976 tarihli bir haberde, İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin New York'ta yayımlanan "Mideast Report" adlı bültene vermiş olduğu demeçte; Sovyet-Irak Anlaşmasına karşı silahlandıklarını belirtmiştir.[54] Bu açıklama, Orta Doğu'da

49 Erkmen, "1945-1989 Yılları Arasında…", 77.
50 *FRUS*, Volume XXVII, (17 May 1973, Document: 215), 623-624.
51 *FRUS*, Volume XXVII, (24 June 1973, Document: 217), 628.
52 *FRUS*, Volume XXVII, (25 June 1973, Document: 218), 628-629.
53 Fırat, "1962-1975 Kuzey Irak…", 787.
54 *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, 22 Kasım 1976.

Sovyet nüfuzunu engellemek için İran ve Amerika arasında bir işbirliğinin oluştuğunu göstermektedir. Bölgedeki gelişmeleri ve stratejik işbirliklerini gören Irak Hükûmeti de çeşitli tedbirlere başvurmuş, Amerika'da üretilen mallara 24 Ağustos 1977'de boykot kararı almıştır.[55]

1970'li yıllar petrol üreten ve tüketen ülkelerin siyasi ve iktisadi politikaları açısından da oldukça yoğun bir süreci ifade etmektedir. 1973 Petrol Krizi'nden sonra petrole yapılan zamlar, ülkelerin ekonomi politikalarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu bağlamda, petrol ihraç eden ülkeler örgütü OPEC'in varil başına ham petrol fiyatına 1979 yılı içinde toplam %14,5 oranında zam yapma kararı, Batılı petrol tüketimi yüksek ülkelerin tepkisine neden olmuştur. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Başkenti Abu Dabi'de yapılmış olan toplantılar neticesinde %14,5'lik zammın dört aşamada gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır. Amerikan Başkanı Jimmy Carter ise zammın enflasyonla mücadele çabalarını baltalayacağını belirtmiş, OPEC'in zam kararını yeniden gözden geçireceğini ümit ettiğini ifade etmiştir.[56]

Türkiye açısından dönemin siyasi ve ekonomik koşulları değerlendirildiğinde, özellikle 1973 yılı sonrasında belirlenen dış politikaya göre gelişmelerin şekillendiği söylenebilir. Bu dönemde Amerika'nın Türkiye'ye yönelik ambargo kararı, dış politikada çok boyutlu bir politikanın yeniden işletilmesini sağlamıştır. Türkiye'nin döviz ihtiyacını karşılama ve borç arayışında Sovyetler Birliği önemli bir devlet hâline gelmiştir. Haziran 1975'te sanayi yatırımlarına destek sağlamaya başlamış ve sonrasında kredi antlaşmaları ile Türkiye'yi desteklemiştir.[57] Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Hikmet Çetin'in Sovyetler Birliği'nde yapmış olduğu temaslar neticesinde Moskova'da iki ülke arasında ticari ve ekonomik işbirliği protokolünün de imzalanması sağlanmıştır. Protokol, başlatılmış olan bazı projelerin genişletilmesini, tarım ve endüstri alanlarında da bir kısım yeni projelerin gerçekleştirilmesini hedeflemektedir.[58] Diğer taraftan sanayi ve artan nüfusla birlikte Türkiye'de 1979 yılında 17 milyon ton ham petrol tüketileceği hesaplanmış, bu miktarın 2,5 milyon tonunun yerli üretimden tedarik edileceği belirtilmiştir. Türkiye, petrol ihtiyacından 5-6 milyon tonunu Irak'tan, 3 milyon tonunu Libya'dan, 1,5 milyon tonunu İran'dan almaktadır. 1979 yılı içinde Sovyetler Birliği'nden ise 3 milyon ton ham petrol almayı hedeflediği belirtilmiştir.[59]

Türkiye, 1980 yılı itibarıyla tüketmiş olduğu petrolün %84'ünü ithal etmek durumunda olan bir ülke konumundadır. 14 milyon ton ithal edilmiş olan petrolün yaklaşık 8,4 milyon tonunu Irak ve İran'dan temin etmek için temaslar kurduğu anlaşılmaktadır. Irak-İran arasındaki her türlü sorunun, siyasi ve ekonomik sorunlara yol açabilecek potansiyele sahip olduğu değerlendirilmiş ve tedbirler üzerinde durulmuştur.[60] Nihayet, Türkiye açısından Irak ve İran'ın ham petrol ihtiyacını karşılamada önemli bir yere sahip olduğu, bu ülkelerden

55 *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, 24 Ağustos 1977.
56 *Cumhuriyet*, "OPEC'in petrole yaptığı zam Batıda büyük tepkiye yol açtı", (19 Aralık 1978), 1.
57 Balcı, *Türkiye Dış Politikası,* 192.
58 *Milliyet*, "Türk-Sovyet ekonomik işbirliği protokolü imzalandı", (21 Ekim 1978), 1.
59 *Hürriyet,* "Yılbaşından sonra petrole zam var", (19 Aralık 1978), 1.
60 *BCA*, Kurum: 2285, Yer Bilgisi: 1907-11842-45, 4 Belge Tarihi: 1 Aralık 1980.

e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

petrolün tedarik edilememesi durumunda büyük bir enerji krizinin yaşanacağı anlaşılmakta olup, bu durum basında da yer alan önemli bir konu olarak değerlendirilmiştir.[61]

1979'da İran'da meydana gelen İslam Devrimi ile 1 Şubat 1979'da iktidara gelen Humeyni, 3 Şubat 1979'da Türkiye tarafından tanınmıştır. Tahran'daki Amerikan Elçiliğinin 4 Kasım 1979'da işgal edilmesi ve rehineler meselesi, Türk-İran ilişkilerini olumsuz etkilemiş olsa da Türkiye'nin İran petrolüne bağımlılığı İran'la ilişkilere Batılı devletlerden daha farklı bakmasına neden olmuştur.[62] Rehineler meselesi İran-Amerika arasındaki ilişkileri iyice germiştir. Başbakan Süleyman Demirel, Türkiye'nin barıştan ve adaletten yana oluğunu belirtmiş, komşunun evindeki yangından rahatsızlık duyduklarını vurgulamıştır. Aynı dönemde ABD Başkanı Jimmy Carter'ın Güvenlik İşleri Danışmanı Zbigniew Brezinsky, gazetecilere vermiş olduğu demeçte, İran ile Irak arasındaki anlaşmazlığa işaret etmiş, yerel bir çarpışmanın boyutlarının büyümesi durumunda Amerika'nın bu savaşa karışmak zorunda kalacağını ifade etmiştir.[63] Benzer bir açıklama savaş başladıktan sonra, Mayıs 1982 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakanı Haig tarafından yapılmıştır.[64] İran ve Irak arasındaki anlaşmazlıkta büyük devletlerin taraflarını belirlemeye başladıkları anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Amerika'nın Irak'ı desteklemeye başladığı söylenebilir.[65] Bu da Amerika açısından politik bir dönüşün işareti olarak değerlendirilebilir.

Irak Savunma Bakanlığı tarafından 13 Eylül 1980 tarihinde verilmiş olan bilgilerden hareketle, Irak-İran sınır bölgesinde çatışmaların gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda İran'a ait bir fanton uçağının düşürüldüğü; 4 tankın, 2 zırhlı aracın, 1 havan topunun, 1 makinalı tüfeğin ve çok sayıda cephanenin imha edildiği belirtilmiştir.[66] Böylece, Eylül 1980'de Irak ile İran arasında uzun sürecek bir savaşın fitili ateşlenmiştir. Bu savaş sekiz yıl sürmüş, Orta Doğu'daki ilişkileri yeniden şekillendirmiştir.

Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Dairesi tarafından Irak-İran Savaşı'nın ikinci haftası sonunda hazırlanmış olan raporda "Irak-İran Savaşının Ön Değerlendirmesi" yapılmıştır. Askerî ve siyasi amaçların değerlendirilmiş olduğu bu raporda Irak'ın; Şattül-Arap'taki ulaşımı ve nehrin her iki tarafında hâkimiyet sağlamak istediği, Körfez'in ağzına hâkim olarak Araplara ait olduğu düşünülen Abu Musa, Küçük ve Büyük Tumb Adalarını ele geçirmeyi hedeflediği belirtilmiştir. İran'ın Körfez'deki gücünün ortadan kaldırılmasının ve çoğunluğu Arap olan Kuzistan bölgesinin işgalinin hedeflendiği ifade edilmiştir. İran hava ve deniz kuvvetlerinin imha edilmesinin, petrol üreten ve ihracını sağlayan Abadan Rafinerisi ile Kharg Adası doldurma tesisleri gibi hedeflerin ele geçirerek İran'ı ekonomik açıdan zor durumda bırakmanın hedeflendiği belirtilmiştir. Irak'ın en önemli siyasi amacının ise güçlü bir devlet olan İran'ın yerini alarak Arap dünyasının liderliğini kazanmanın hedeflendiği vurgulanmıştır. Irak nüfusunun %65'ini oluşturan Şiilerin İran

61 *Milliyet*, "Irak ve İran petrolü keserse, Türkiye sıkıntılı duruma düşecek", (1 Kasım 1980), 9.

62 Balcı, *Türkiye Dış Politikası,* 189.

63 *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, 11 Nisan 1980; Ali Gevgilili, "Bu İkinci Bunalım Nasıl Noktalanacak?", *Milliyet*, (11 Nisan 1980), 1; *Milliyet,* "ABD, İran'a karşı yaptırımları, Türkiye'nin de desteklemesini istedi", (11 Nisan 1980), 1, 8.

64 *BCA*, Kurum: 54, Yer Bilgisi: 1894-12369-53, Belge Tarihi: 27 Mayıs 1982.

65 *Hürriyet*, "Ortadoğu'da taraflar yerlerini aldı", (12 Nisan 1980), 1.

66 *BCA*, Kurum: 2285, Yer Bilgisi: 1916-11976-249, Belge Tarihi: 13 Eylül 1980.

tarafından tahrikine son verilmesinin hedeflendiği belirtilmiştir. Irak'ın ayrıca İran'daki Kürt, Bahtiyari gibi unsurları İran yönetimine karşı ayaklandırarak siyasi ve askerî bir başarı elde etmeyi amaçladığı vurgulanmıştır.[67]

Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Dairesi tarafından hazırlanmış olan raporda İran'ın bu savaştaki amaçları da tahlil edilmiştir. Öncelikle Irak silahlı kuvvetlerinin saldırılarının önlenmesi ve sınırlandırılmasının amaçlandığı ifade edilmiştir. İran'daki mevcut idarenin etrafında birliğin tesis edilmesinin önemine işaret edilmiş, Irak askeri birliklerinin İran topraklarından çıkıncaya kadar içeride birliği bozacak siyasi bir girişimde bulunmamanın temel ilke olarak belirlendiği vurgulanmıştır. Irak'ın askerî ve petrol tesislerinin bombalanarak savaşma gücünün ortadan kaldırılmasının arzulandığı ifade edilmiştir. İran ekonomisi açısından oldukça önemli bir bölgenin Irak tarafından işgal edildiği, Irak'ın bu bölgeyi terk etmesi konusunda ne yapılması gerekiyorsa onun yapılmasına dair bir iradenin ortaya konulduğu belirtilmiştir.[68] Bu değerlendirmeler, Irak ve İran'ın tarihsel gelişmeler ışığında karşılıklı siyasi, ekonomik ve askerî hedeflerinin olduğunu bir kez daha açıkça ortaya koymuştur.

Komşuluk başlıklı bir yazısında Mümtaz Sosyal, Irak'la İran arasındaki savaşı değerlendirmiş, Türkiye'nin bu savaşa seyirci kalamayacağını, kalmaması gerektiğini, İslam dünyasını parçalayan böyle bir savaşa müdahil olması gerektiğini, her iki ülkede de Türkçe konuşan milyonlarca insanın olduğunu, silah satıcılarının ekmeğine yağ sürmek anlamına gelen böyle bir savaşın engellenmesi gerektiğini, yangının söndürülmesi ve yaraların sarılması konusunda inisiyatif alınması gerektiğini, uzlaşmak için uygun bir yerde konferansa öncülük edilebileceğini belirtmiştir. Yıkılmış tesislerin yeniden inşası konusunda Türkiye'nin teknik destek verebileceğini belirten Soysal, petrol bağlantılarının sağlanabileceğini ve sonrasında İran petrolünün boru hattı ile Türkiye üzerinden Akdeniz'e taşınması konusuna ağırlık verilebileceğini ifade etmiştir.[69] Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin'in Irak-İran Savaşı'nın henüz başlarında, Türkiye'nin taraflar arasında arabulucu olmasını istediği anlaşılmaktadır.[70] Bu da Irak-İran Savaşı'nın sonlandırılması konusunda önemli bir şans olarak görülmüş olsa bu değerlendirilememiş ve savaş Ağustos 1988 tarihine kadar devam etmiştir.

5. Irak'taki Kürtlerin Orta Doğu'da Devletler Arasındaki Politikalara Tesiri

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere, Orta Doğu'da Türklerin egemenliğini ve etkisini azaltmak amacıyla Kürtlerden müteşekkil bir tampon bölge oluşturmak istemiştir. Dünya petrol rezervinin önemli bir kısmının Orta Doğu'da olması, İkinci Dünya Savaşı sonrasında da bölgeye ilginin devamını sağlamıştır.[71] Savaş sonrasında Irak'ta Sovyet politikalarının yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Ottowa Türk Elçiliği tarafından 16 Nisan 1946'da Türk Dışişleri Bakanlığına gönderilmiş olan bir yazıda Toronto'da çıkan "Globe and Mail" adlı gazetedeki tanınmış yazarlardan, Stewart ve Joseph Alsop ile C. L. Sulzberger

67 *BCA*, Kurum: 2285, Yer Bilgisi: 1907-11842-45, 1 Belge Tarihi: 1 Aralık 1980.
68 *BCA*, Kurum: 2285, Yer Bilgisi: 1907-11842-45, 1 Belge Tarihi: 1 Aralık 1980.
69 Mümtaz Soysal, "Komşuluk", *Milliyet*, (26 Aralık 1980), 2.
70 *BCA*, Kurum: 55, Yer Bilgisi: 2035-12907-3, Belge Tarihi: 10 Ekim 1980.
71 Erkmen, "1945-1989 Yılları Arasında…", 70, 72-73.

e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

imzalarıyla yayımlanmış olan; "Rus hedefleri değişmedi", "Yakın Şark'ta Sovyet tazyiki bekleniyor" başlıklı makaleler değerlendirilmiştir. Sovyetler Birliği'nin İran'da Muhtar Azerbaycan'ın oluşturulmasını, İran-Irak ve Türkiye'deki Kürtleri tahrik etme politikalarına ağırlık verdiği belirtilmiş, Sovyetlerin Orta Doğu'daki Müslümanları kendi yanına çekme gayretinde olduğu belirtilmiştir.[72]

Musul Türk Konsolosluğu tarafından 16 Eylül 1946 tarihinde Dışişleri Bakanlığına gönderilmiş olan raporda ise, Musul ve çevresinde Kürtlere yönelik Sovyetler Birliği tarafından yoğun bir propaganda yapıldığı belirtilmiştir. Merkezi Bağdat'ta bulunan Rus Propaganda Servisinin para ile başarılı işler yapıldığı belirtilmiş, Ermeni ve Kürtlerden ajan temin ettikleri, Musul ve çevresinde müstakil bir Kürdistan Cumhuriyeti kurdurma amacına yönelik çalışmalar yaptıkları, Araplara da İngilizlerin oyuncağı oldukları belirtilerek gayrimeşru bir hükûmetten kurtulma yolunda propaganda yaptıkları belirtilmiştir.[73]

Musul Konsolosluğu tarafından 24 Mayıs 1948'de Dışişleri Bakanlığına gönderilmiş olan bir başka raporda ise Irak Kürtleri, Filistin ve Komünizm üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Arap halklarının Filistin olaylarına gösterdiği tepkinin Iraklı Kürtlerde mevcut olmadığı, hatta İsrail'in Filistin topraklarındaki faaliyetlerinden memnuniyet duyulduğu belirtilmiştir. Filistinlilere yardım amacıyla kurulmuş olan Filistin Selamet Komitesi tarafından para, gönüllü ve silah toplandığı, Kürtlerin ise bu kuruluşa yardımda bulunmadıkları gibi çok fazla para karşılığında silah satmayı dahi reddettikleri belirtilmiştir. 5-6 Mayıs 1948'de Süleymaniye'de Kürtler tarafından yapılan gösterilerde Yahudi hükûmeti lehine sarf edilmiş olan sözlerin çatışmaya neden olduğu vurgulanmıştır. Diğer taraftan Yahudi bağımsızlığı meselesinin Kürtler için de bir bağımsızlık işareti olarak değerlendirildiği belirtilmiştir. Irak'ta Kürtler arasında komünizmin kuvvetli olduğu belirtilmiş, serbest seçime müsaade edilmesi durumunda Irak'ta Rusya peyki bir cumhuriyetin kurulmasının ihtimal dâhilinde olduğu vurgulanmıştır.[74]

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kürtlerin bölgedeki faaliyetleri ve ayaklanmaları, devletlerin bu bölgeye yoğunlaşmasına neden olmuştur. Irak'ta merkezi hükûmete karşı 1961'de Barzani tarafından başlatılmış olan ve 1962 yılında bütün şiddetiyle devam etmiş olan Kürt ayaklanması, Amerika başta olmak üzere diğer devletlerin konuya ilgisini daha da artırmıştır.[75] Irak Kürtlerinin ayaklanması nedeniyle Eylül 1961'de Türkiye-Irak sınırına tedbir amaçlı Türk askerlerinin yerleştirildiği anlaşılmaktadır.[76] Irak'taki Kürtlerin gerçekleştirmiş oldukları her türlü girişim sonrasında da Türkiye tarafından dikkatle takip edilmiştir.

Irak'ın kuzeyinde yoğunlaşan Kürt isyanı, 1969'dan itibaren İran tarafından da kuvvetli bir şekilde desteklenmeye başlanmıştır.[77] 1968 yılında yeni bir darbenin gerçekleşmiş olduğu

72 *BCA,* Kurum: 571, Yer Bilgisi: 36185-142709-32, Belge Tarihi: 16 Nisan 1946.
73 *BCA,* Kurum: 533, Yer Bilgisi: 8219-56848-2, Belge Tarihi: 19 Eylül 1946.
74 *BCA*, Kurum: 533, Yer Bilgisi: 8178-55407-73, Belge Tarihi: 24 Mayıs 1948.
75 Güzel, "Soğuk Savaş Sürecinde Irak'ta Kürt Hareketi…", 131.
76 *BCA,* Kurum: 2286, Yer Bilgisi: 1458-10260-42, Belge Tarihi: 22 Eylül 1961.
77 Ceren Yücealtay, "İran-Irak Savaşı ve Türkiye Üzerine Etkileri", *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, (2022), 24.

Irak'ta 15 üyeli Devrimci Komuta Konseyi (RCC) ve tek siyasi parti olan Baas Partisi'nin liderliğinde bir yönetim hâkimiyeti ele geçirmiştir. Tek partinin egemenliğinde bir yönetim sergilenmiş olsa da anayasalı bir cumhuriyet Irak'ta mevcudiyetini korumuştur.[78] Irak, Sovyetler Birliği'nin de desteği ile Kürtler üzerine askeri bir operasyon gerçekleştirmiş ve Barzani yenilgiye uğratılmıştır. Kürtlerin zayıfladığı bir dönemde, Kürtlerle 11 Mart 1970 tarihinde bir anlaşma yapan Irak, merkezi hükûmetin güçlenmesini arzulamıştır. Dört yıllık süreç sonunda Kürtlere özerlik konusunun görüşülmesi öngörülmüştür. Bu dönemde Irak'ta etkili bir isim olan Devlet Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin,[79] merkezi idareyi güçlendirmeyi amaçlarken, Kürtler de toparlanmayı amaçlamıştır.[80] Bu anlaşma ile her iki taraf da zaman kazanmayı hedeflemiştir.

Irak merkezi hükûmeti ile Kürtler arasında Mart 1970'te bir Antlaşma yapılmış olsa da bunun uzun ömürlü olmadığı anlaşılmaktadır. Almanya Bonn şehrinden 26 Ağustos 1972'de gönderilmiş olan bir telgrafta Alman basınında Irak Kürtleri ile ilgili değerlendirmeler yapıldığı belirtilmiştir. Haftalık Die Zeit adlı gazetede "Kürtler Silahlı Çarpışma Haberleri Veriyor" başlıklı yazıda, Irak Hükûmetinin 11 Mart 1970 tarihli Antlaşmaya rağmen Kürtlere baskı uygulamaya çalıştığı, antlaşmayı uygulamama yoluna gittiği, bunun taraflar arasında çatışmaya yol açtığı belirtilmiştir. 1920 yılından itibaren sekiz kez ayaklanan Kürtlerin en müsait duruma artık ulaştıkları, Sovyetlerin bir üs karşılığında Kürtlere yardımı durdurduğu, Türkiye'nin de Kürtlerin etrafında bir çember oluşturduğu, İran'ın ise Bağdat Hükûmeti ile aralarındaki ihtilaflar nedeniyle gönülsüz de olsa tek başına Kürtlere yardım etmeye devam ettiği belirtilmiştir.[81] Bu bilgiler, Orta Doğu'daki gelişmelerin Avrupa şehirlerinde de yakından takip edildiğini göstermektedir.

Amerikan dışişleri ve istihbarat bürokratları Irak ve İran ile ilgili meselelerde sıklıkla toplantılar gerçekleştirerek, görüşülen konularla alakalı raporlar ve bilgi notları ilgililerle paylaşılmış ve ulusal çıkarlar doğrultusunda yetkililer uyarılmıştır. Bu çerçevede yapılan değerlendirmelerden birinde; Irak ile İran arasındaki en önemli konulardan birinin Kürt meselesinde düğümlendiği, İran'ın Kürtlere sağladığı desteği kaldırmadan Irak-İran yumuşamasının mümkün olamayacağı, Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri etkileyen konulardan birinin de Kürt meselesi olduğu belirtilmiş, ABD'nin ise Kürtler konusunun Irak'ın içişlerine ait bir konu olduğunu açıklaması önerilmiştir.[82] Yapılan analizde Amerikan çıkarları açısından bunun daha doğru olacağı vurgulanmıştır.

Kürdistan Demokrat Partisi Başkanı Molla Mustafa Barzani, 17 Temmuz 1973'te Tahran'daki Sadabat Sarayında İran Şahı ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmedeki talepler Amerikan İstihbarat Dairesine ulaştırılmıştır. Barzani, görüşmede İran'ın Irak'taki Kürtlere sağlamış olduğu desteklerden dolayı teşekkür etmiştir. Irak'ın Kürtlere yönelik

78 *FRUS*, Volume XXVII, (5 September 1973, Document: 232), 656.

79 Amerika tarafından yakından takip edilen Devrimci Komuta Konseyi Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin'in hırslı bir genç olduğu, Amerika'nın önderliğindeki emperyalistlerin Irak'ı ezmeye çalıştığına dair bir inanca sahip olduğu, dünya ile ilgili sınırlı bilgiye sahip olduğu iddia edilmiştir. *FRUS,* Volume XXVII, (31 March 1973, Document: 208), 608.

80 Erkmen, "1945-1989 Yılları Arasında…", 80.

81 *BCA*, Kurum: 2286, Yer Bilgisi: 1376-9693-17, 1-2, Belge Tarihi: 26 Ağustos 1972.

82 *FRUS*, Volume XXVII, (1 July 1973, Document: 220), 631-632.

e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

soykırım ve imha niyetinde olduğu iddiası İran Şahı'na iletilmiş, İran'ın desteğini sürdürmesi ve Amerika ile de konunun görüşülmesi istenmiştir. Barzani görüşmede, Sovyetler Birliği'nin de Irak politikalarına destek verdiğini belirtmiştir.[83] Barzani, ayrılıkçı Kürt eylemlerinin İran tarafından desteklenmesini daha sonraki süreçte de talep etmiştir.[84] Amerikan Başkanının Ulusal Güvenlik Danışmanı Kissinger tarafından 16 Ağustos 1973'te Amerika'nın İran Büyükelçisi Helms'e gönderilmiş olan mesajda, CIA tarafından Kürtlerin kendilerini savunabilecek yeterli silaha sahip olduğunun değerlendirildiği, çatışmanın artması durumunda ek malzemelerin hızla temin edilebilmesi için stokların yenilenmesi gerektiği belirtilmiştir. Kürtlerin desteklemesi için yapılması gerekenler konusunda İran Şahı ile de görüşülmesi istenmiştir.[85] Barzani'nin destek talebinin Amerika tarafından uygun değerlendirildiği söylenebilir.

Kissinger tarafından Başkan Nixon'a gönderilmiş olan 6 Eylül 1973 tarihli muhtırada ise Irak'taki Kürtlere İran ve Amerika tarafından yapılan yardımlar değerlendirilmiştir. Irak Hükûmeti'nin Kürtlere yönelik olası saldırılarına karşı Irak Kürtlerinin güçlendirilmesi isteğinin İran tarafından istendiği belirtilmiş, Amerikan yardımlarının da bu kapsamda artırılmasının talep edildiği belirtmiştir. Kissenger, Amerikan yardımlarının düzenli olarak artırıldığı şeklindeki bir anlayışın oluşmasını engellemenin uygun olabileceğini, ancak 1974 yılı yardımlarının aylık olarak gerçekleştirilmesinin yararlı olacağını ifade etmiştir.[86] Diğer taraftan İran Büyükelçisi Helms tarafından Dışişleri Bakanı Kissinger'a gönderilmiş olan 16 Ekim 1973 tarihli gizli mesajda, İran Şahı ile görüşme gerçekleştirdiğini, Irak'taki Kürtlerin savunma amacıyla silahlandırıldıkları, dağlık arazilerden ovaya inmeleri durumunda başarı elde edemeyecekleri, böyle bir kararın alınmaması gerektiği, diğer taraftan Kürtlerle ilgili gelişmelerin Suriye'de İsrailliler üzerindeki baskıyı hafifletmek için etkili olacağına inanmadığını belirtmiştir.[87] Bu bilgiler, Irak'ta desteklenen Kürtlerin aynı zamanda Suriye'de İsrail'i rahatlatacak bir araç olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Amerikan Başkanının Ulusal Güvenlik İşleri Sorumlu Yardımcısı Scowcroft'tan İran Büyükelçisi Helms'e gönderilmiş olan 26 Mart 1974 tarihli gizli mesajda Irak'taki Kürtlerle ilgili gelişmeler; Amerika, İran, Irak, Sovyetler Birliği ve Türkiye ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Irak Kürtlerinin özerkliğine dair herhangi bir adımın Irak merkezi hükûmeti tarafından bastırılacağı ve Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin de bu konuda Irak Hükûmeti'ni destekleyeceği belirtilmiştir.[88] Kissinger tarafından 11 Nisan 1974'te Başkan Nixon'a gönderilmiş olan muhtırada; Irak'taki Kürtlerin 1972'den itibaren Amerika tarafından desteklendiği, bu desteğin İran tarafından da Iraklı Kürtlere sağlandığı, yardımlarla Irak Hükûmeti'nin meşgul olmasının ve yurt dışı girişimlerinin sınırlandırılmasının amaçlandığı belirtilmiş, yardımın belirli bir ölçekte sürdürülmesine dair bir kanaatin oluştuğu, ancak talep edilen düzeyde gerçekleştirilemeyeceği ifade edilmiştir.[89]

83 *FRUS*, Volume XXVII, (26 July 1973, Document: 225), 641-643.
84 *FRUS*, Volume XXVII, (21 March 1974, Document: 243), 680-681.
85 *FRUS*, Volume XXVII, (16 August 1973, Document: 229), 651-652.
86 *FRUS*, Volume XXVII, (6 September 1973, Document: 233), 662-663.
87 *FRUS*, Volume XXVII, (16 October 1973, Document: 237), 668-669.
88 *FRUS*, Volume XXVII, (26 March 1974, Document: 244), 681-683.
89 *FRUS*, Volume XXVII, (11 April 1974, Document: 246), 686-687.

Washington Türk Büyükelçiliği tarafından 2 Nisan 1974'te Dışişleri Bakanlığına gönderilmiş olan telgrafta New York Times'ta Gwynne Roberts tarafından yazılmış olan "İç savaş ihtimali ile karşı karşıya bulunan Kürt lideri Batı'dan destek bekliyor" başlıklı makale çerçevesinde ilgilinin bölgedeki gözlemleri ve Barzani ile yapmış olduğu mülakat değerlendirilmiştir. Barzani'nin Kürtlerle Irak kuvvetleri arasında savaş çıkma ihtimalinin yüksek olduğunu belirttiği, Batı'dan yardım talebinde bulunduğu ifade edilmiştir. Barzani, nereden gelirse gelsin Kürtlere yapılacak yardımları kabul edeceklerini, ancak Batı'yı tercih edeceklerini, Batılı hükûmetlerin Kürtlere görüş ve tavsiyelerini beklediklerini belirtmiştir. Bir Kürt yetkilinin de İsrail'le dolaylı temas kurduklarından ve Avrupa'daki aracı kuruluşlarla İsrail'den mali yardım almakta olduklarını açıkladığı aktarılmıştır. İran'ın da farklı yerlerden Kürtlere malzeme yardımında bulunduğu belirtilmiştir. Kürtler ile Irak Hükûmeti arasındaki en önemli anlaşmazlığın petrol olduğu ifade edilmiştir. Kürtlerin özerklik ve devlet gelirlerinden nüfusları oranında bir pay istediği ifade edilmiştir. Irak gelirlerinde Kerkük civarındaki kuyulardan elde edilen petrolün büyük yer işgal ettiği vurgulanmıştır. Barzani, Kürtlerin özerlik için çatışmaya hazır olduğunu, ne gerekiyorsa yapacaklarını belirtmiştir. Irak'ın Kürtlere vermiş olduğu özerklik planını kabul etmeleri konusunda 15 günlük sürenin bitmesinden sonra yer yer çatışmaların yaşandığı belirtilmiştir. Barzani'nin suikasttan çekindiği, sıkı güvenlik tedbirleri altında yaşadığı vurgulanmış, sivil halka olası bir savaştan korunmak amacıyla savunma ve sağlık tedbirleri konusunda bilgilendirmeler yapıldığı ifade edilmiştir.[90]

Amerikan Başkanının Ulusal Güvenlik İşlerinden Sorumlu Yardımcısı Kissinger tarafından Başkan Nixon'a 24 Haziran 1974'te gönderilmiş olan muhtırada Irak'ta Molla Mustafa Barzani'ye ve Kürtlere Temmuz 1972'den sonra maddi desteklerin Amerika tarafından sağlanmaya başlandığı, İran'ın Amerika'dan daha fazla Iraklı Kürtlere destek sağladığı belirtilmiş, Irak Hükûmeti'nin Irak Kürtlerine yönelik hava saldırıları ve ağır topçu bombardımanlarından korunmalarına yönelik Kürtlerin silahlanmaları konusunun her iki devlet tarafından desteklendiği, CIA'nın 1975 mali yılı için Irak Kürtlerine 8,06 milyon dolarlık yardım önerisinin 1974 yılı yardımları ile yakın olduğu bildirilmiş ve Başkanın 1975 yılına ait bu yardım teklifini onaylaması istenmiştir.[91]Amerikan Başkanı Ford, Dışişleri Bakanı ve Başkanın Ulusal Güvenlik İşlerinden Sorumlu Yardımcısı Kissinger ve Başkanın Ulusal Güvenlik İşlerinden Sorumlu Yardımcısı Scowcroft 26 Ağustos 1974'te Washington'da bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Bu toplantıda Kürtlerin Irak'ta gerilla savaşı yürüttükleri, ekipmanlarının tükendiği, İran'ın asker gönderme teklifinde bulunduğu belirtilmiştir. Kissinger, Başkan Ford'a Kürtlerin varlıklarının tehlikede olduğunu ifade etmiştir.[92] Kürtlerle ilgili paylaşılmış olan bu bilgiler, Amerikan üst yönetiminin Kürtlere desteğini sürdürmesinde etkili olmuştur.

Irak merkezi yönetimi ile Kürtler arasındaki ilişkileri etkileyen bir diğer konu, 1973 Arap-İsrail Savaşı olmuştur. Irak Hükûmeti, bu savaşta Iraklı peşmergelerden destek talep etmiştir. Kürtlerin bu teklifi reddetmesi üzerine Kürtlerle Irak merkezi yönetimi arasındaki ilişkiler kötüleşmiş, İran ve Amerika destekli Kürtler merkezi yönetimle çatışmaya

90 *BCA,* Kurum: 54, Yer Bilgisi: 1338-9486-73, Belge Tarihi: 2 Nisan 1974.
91 *FRUS*, Volume XXVII, (8 June 1974, Document: 254), 701.
92 *FRUS*, Volume XXVII, (26 August 1974, Document: 259), 707-708.

e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

başlamıştır. Nihayet Kürtler, Irak yönetimi tarafından 1975'te ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Diğer taraftan 7 Mart 1975'te Irak'ın İran'la imzalamış olduğu bir anlaşma ile İran'ın Kürtlere desteğini çekmesi de 1980'lerde Irak'taki Kürt hareketini zayıflatmıştır.[93] İran ve Amerika desteğinin kesilmesi üzerine Mustafa Barzani, 23 Mart 1975'te imzalanmış olan Cezayir Antlaşması'nı Kürt milliyetçilik hareketinde bir dönemin sonu olarak değerlendirmiştir.[94] Irak Kürtlerinin hareketlilikleri Irak Hükûmeti askeri birliklerince düzenli bir şekilde takip edilmeye devam etmiştir.[95]

Irak merkezi hükûmetinin Kerkük Türklerine yönelik baskı yaptıklarına dair Meclis'te bir konuşma yapan Demokratik Parti (DP) Genel Başkan Yardımcısı Faruk Sükan, Türk Hükûmeti'nin Irak'taki Türklerle ilgili tutumunu eleştirmiştir.[96] 23 Kasım 1976 tarihli konuşmada Sükan, Baas Rejiminin Irak'ta tam hâkimiyet kurduğu 1967 yılından sonra Irak'taki Türk varlığının ve Türk-İslam kültür varlığının yok edilmeye çalışıldığını belirtmiştir. Umumi yerlerde, resmi dairelerde ve hatta telefon konuşmalarında dahi Türkçe konuşmanın yasaklandığı, Türkçe konuşanların takibata maruz bırakıldığını ifade etmiştir. 24 Ocak 1970 tarihinde Irak İhtilal Konseyi tarafından Türklere tanınan kültürel bütün hakların ve Türkçe dersinin bile iki yıllık uygulamadan sonra müfredattan kaldırıldığını vurgulamıştır. Türkçe gazetelerin sansürden geçirildiğini, son iki yıldır Türkçe gazetelerin çıkarılmasına müsaade edilmediğini belirtmiştir. Kerkük vilayetinin adının devletleştirme anlamına gelen "El Temim" olarak değiştirildiğini vurgulamıştır.[97] Bu bilgiler, Irak'ta merkezi idarenin Türklerin kültürel varlığına yönelik baskılama politikaları yürüttüğünü göstermektedir. Bu süreçten itibaren, Iraklı Türklerin sorunları Türkiye-Irak diplomatik ilişkilerinde önemli bir mesele olarak gündemdeki yerini korumuştur.

6. Amerika-Türkiye İlişkilerinin Orta Doğu'daki Gelişmelere Etkisi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında farklı tarihlerde Amerika ile imzalanmış olan toplam 54 antlaşma, 3 Temmuz 1969'da Ortak Savunma İşbirliği Antlaşması adıyla tek bir çerçeve antlaşmada toplanmıştır. Bu antlaşma, Amerikan karşıtlığının yoğunlaştığı bir dönemde Türk kamuoyunu kısmen rahatlatmıştır. Özellikle üslerin kullanımındaki serbestliğin kaldırılması ve üslerdeki hâkimiyetin Türkiye'de olduğuna dair hükümler, Türk Hükûmeti'ne yöneltilen eleştirileri azaltmıştır. Kıbrıs'ta 15 Temmuz 1974'te Yunanistan destekli bir darbenin gerçekleştirilmesi üzerine, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmalardan kaynaklı garantörlük haklarını kullanan Türkiye, Kıbrıs Türkü'nün haklarını korumak amacıyla 20 Temmuz 1974'te ve 14 Ağustos 1974'te iki kez Kıbrıs'a müdahalede bulunmuş ve çıkarma yaparak Kıbrıs'taki Türk soydaşlarının can ve mal emniyetini sağlamıştır.[98]

Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Amerika'nın Türkiye'ye silah satışlarını durdurmasına dair ilk girişimin 5 Eylül 1974'te başlatıldığı anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili tasarı, 19

93 Erkmen, "1945-1989 Yılları Arasında…", 80.
94 Özdemir, "Soğuk Savaş Döneminde Irak Kürtleri", 518.
95 *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, 22 Ağustos 1976.
96 *Ayın Tarihi*, Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, 25 Kasım 1976.
97 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 4, Cilt: 21, 11. Birleşim, (23 Kasım 1976), 301-302.
98 Mustafa Salep, "Silah Ambargosu ve Türkiye", *Yumuşamadan Yeniden Soğuk Savaş'a Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye*, Ed.: Ersin Müezzinoğlu-Latif Pınar, (Ankara: Sonçağ Akademi, 2024), 134, 137.

Eylül 1974'te Amerikan Senatosunda, 24 Eylül 1974'te ise Temsilciler Meclisinde kabul edilmiş, Başkan Gerald Ford ise 15 Ekim 1974'te tasarıyı veto etmiştir. Temsilciler Meclisinde 16 Ekim 1974'te ikinci kez kabul edilen tasarı, Başkan Ford tarafından ikinci kez 17 Ekim 1974'te reddedilmiştir. 17 Aralık 1974'te hem Senatoda hem de Temsilciler Meclisinde kabul edilen tasarı, ABD Başkanı Gerald Ford tarafından 30 Aralık 1974'te onaylanmak durumunda kalmıştır. Amerika'nın Türkiye'ye yönelik silah ambargosu kararı ve 24 Temmuz 1975'te ambargonun devamına dair kararı üzerine Bakanlar Kurulunun 25 Temmuz 1975 tarihli kararı ile 3 Temmuz 1969 tarihli Ortak Savunma İşbirliği Antlaşması kaldırılmış, Türkiye'deki Amerikan üslerinin kontrolü tamamen Türk Silahlı Kuvvetlerine geçmiştir.[99]

Orta Doğu'daki gelişmeler, ambargo nedeniyle Amerika ve Türkiye arasındaki ilişkilerin sıkıntılı olduğu bir dönemle kesişmektedir. Irak merkezli gelişmelerin yoğunluk kazandığı bir aşamada, Türk-Amerikan ilişkileri de bölge politikalarında üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. 21 Ocak 1977'de Washington'da Türkiye-Amerika Güvenlik İlişkileri ve Kıbrıs üzerine bir görüşmenin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Türk Büyükelçisi Esenbel, Amerika-Türkiye Savunma İşbirliği Anlaşmasının Kongrede görüşülmesinin ertelenmesinden şikâyet etmiştir. Diğer taraftan Amerika'nın Makarios ve Denktaş arasındaki görüşmeleri memnuniyetle karşıladığı, görüşmelerin erken ilerlemeye yol açacağını umduğu belirtilmiştir.[100] Başbakan Süleyman Demirel tarafından Amerikan Başkanı Jimmy Carter'a gönderilmiş olan mektupta, iki ülke arasında 30 yıldır devam eden müttefiklik ilişkilerinin Kongrenin silah ambargosu ile sekteye uğradığını belirtmiş, Türkiye ile Amerika Savunma İşbirliği Anlaşmasının ilişkilerde güveni yeniden tesis etme amacıyla hazırlandığını vurgulayarak, konunun önemine değinmiş ve yeni görevinden dolayı Başkan Carter'ı tebrik etmiştir.[101] Bu bilgiler, iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden normalleştirilmeye çalışıldığını göstermektedir.

Başbakan Demirel'in, 11 Şubat 1977 tarihli mektubuna Başkan Carter 15 Şubat 1977'de cevap vermiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden güçlendirilmesi ve sağlam temellere oturtulması konusuna önem verdiklerini belirten Carter, en güvendiği danışmanlarından olan eski Savunma Bakanı Clark Clifford'ı bu konuyla ilgili görevlendirdiğini, Türkiye'nin endişelerini kendisine rahatça aktarmalarını, görüşmelerde Türk-Amerikan ilişkilerini güçlendirme konusundaki görüşlerin Clifford'a aktarılmasını, ondan da Başkanın tavsiyeler alacağı ifade edilmiştir.[102] Yumuşama Döneminde olunsa da Türkiye'nin coğrafi konumu, yeni Amerikan Başkanının bölge politikalarıyla yakından ilgileneceği düşüncesini doğurmuştur. 22 Şubat 1977'de Ankara'da Türk ve Amerikan heyetleri arasında yapılan görüşmelere eski Başbakan Bülent Ecevit de katılmıştır. Ecevit, Clifford'un ziyaretini değerlendirmiş, Türkiye'nin yayılmacı bir politika belirlemediğini, koalisyon hükûmetleri nedeniyle güçlü bir dış politikasının da olmadığını, Ege'de çeşitli sorunlara rağmen Yunanistan'a karşı saldırgan bir politikaya dair kamuoyunun bulunmadığını ifade etmiştir.[103]

99 Salep, "Silah Ambargosu ve Türkiye", 138, 145-146.
100 *FRUS*, Volume XXI, (21 January 1977, Document: 84), 276-277.
101 *FRUS*, Volume XXI, (11 February 1977, Document: 86), 281-282.
102 *FRUS*, Volume XXI, (16 February 1977, Document: 87), 283-284.
103 *FRUS*, Volume XXI, (22 February 1977, Document: 88), 285-287.

e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

Amerikan Başkanı Carter, 16 Mart 1977 tarihinde Başbakan Süleyman Demirel'e göndermiş olduğu mektubunda, Özel Temsilcisi ve Bakan Clifford'un Ankara'da yakın bir ilgi ve samimiyetle karşılanmasından dolayı duymuş olduğu memnuniyeti dile getirmiş, bu görüşmelerdeki samimiyetin 30 yıldır sürdürülen Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden kurulması konusunda büyük bir ümit verdiğini vurgulamıştır. Başkan Carter, Viyana'da yapılacak olan Toplumlararası Görüşmelerin Kıbrıs'taki sorunların çözümü konusunda önemli bir adım olacağını ve 1977 yılı içinde Kıbrıs'ta adil bir çözümün gerçekleşeceğine inandığını vurgulamıştır.[104] Dışişleri Bakanı Vance tarafından Amerikan Başkanı Carter'a 15 Nisan 1977'de gönderilmiş olan bilgi notunda, Viyana'da Kıbrıs konusunda yapılan görüşmelerden olumlu bir sonucun çıkmadığını, ancak görüşmelerin sürdürülmesi gerektiğinin belirtildiğini vurgulamıştır. Mart 1976 tarihli Türkiye-Amerika Savunma İşbirliği Anlaşmasının prensip olarak desteklendiğini, ancak Kongre onayına yönelik baskının yapılmadığını belirten Dışişleri Bakanı Vance, ikili ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla Başkanın Kongreye 1978 mali yılında 160 milyon dolara kadar askeri satış finansmanı önerisinde bulunmasını istemiştir.[105] Bu da Amerikan yönetiminin Türkiye ile iyi ilişkiler kurma konusunda çaba sarf ettiğini göstermektedir.

Türk-Amerikan temsilcileri 10 Mayıs 1977'de Londra'da bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşmeye Amerikan Başkanı Jimmy Carter, Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, Başbakan Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı Sabri Çağlayangil ile her iki taraftan yetkili isimler katılmıştır. Görüşmelerde Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen konular değerlendirilmiştir. Bu kapsamda ambargo konusunu Türk tarafının ve halkının anlamakta sorun yaşadığı, karşılıklı bir çatışma olmamasına, 92 ülkeye silah satılmasına rağmen Türkiye'ye silah satılmamasının anlaşılamadığı belirtilmiştir. Başkan Carter da bu konunun çözümleneceği, ambargonun kaldırılacağını ifade etmiştir.[106] Amerikan İstihbaratının 3 Haziran 1977 tarihli raporunda, ambargo sonrasında Türkiye'nin hangi kaynaklardan silah tedarik etmeye çalıştığı konusu üzerinde durulmuştur. Bu rapora göre Türkiye; NATO üyesi diğer ülkelerden, Müslüman devletlerden ve Sovyetler Birliği'nden silah tedarik etmeye çalışırken, yerli silah üretimini artırma yoluna gittiği belirtilmiştir. Ancak, bu girişimlerin Amerika'nın yerini alabilecek tatmin edici bir sonuca ulaştırmadığı da vurgulanmıştır.[107]

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, 27 Eylül 1977'de New York'ta Amerikan heyeti ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede, 30 yıldır devam eden ve silah ambargosu ile kesintiye uğramış olan Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden sağlanması, Kıbrıs sorununun çözümü konusunda devletlerin rolü ve yapılacak işler konuşulmuştur.[108] Amerikan Dışişleri Bakanı Vance tarafından Başkan Carter'a 23 Ekim 1977'de gönderilmiş olan raporda ise Dışişleri Bakanı Çağlayangil ile yapmış olduğu görüşmeler ve Türk tarafının görüşlerini aktarmıştır. Türk Hükûmeti'nin ikili savunma ilişkilerini yeniden tesis etme isteğinin Amerika tarafından da istendiğini belirtmiş, Türk tarafının Kıbrıs meselesinde

104 *FRUS*, Volume XXI, (16 March 1977, Document: 90), 291-292.
105 *FRUS*, Volume XXI, (15 April 1977, Document: 92), 296-297.
106 *FRUS*, Volume XXI, (10 May 1977, Document: 94), 300-304.
107 *FRUS*, Volume XXI, (3 June 1977, Document: 95), 306.
108 *FRUS*, Volume XXI, (27 September 1977, Document: 99), 312-313.

ilerleme kaydedebilmek amacıyla yapması gerekenleri yapma isteğinde olduğunu, ancak Amerikan baskısı ile bu konuya eğildiği şeklinde bir algının oluşmamasına özel önem gösterildiği ifade etmiştir.[109]

Amerikan Savunma Bakanı Harold Brown tarafından Başkan Carter'a 18 Ocak 1978'de gönderilmiş olan muhtırada ise, NATO üyesi bir ülke olarak Türkiye'ye uygulanan ambargonun diğer NATO üyesi ülkeler tarafından yadırgandığı belirtilmiştir. Diğer taraftan böyle bir yaklaşımda ABD'nin sanki Yunanistan'ın emirlerine göre hareket eden bir devlet olarak algılanmasından NATO üyesi ülkelerin rahatsızlık duyduğu da belirtilmiştir. Bu muhtırada Brown, Kongrenin Türk-Amerikan Savunma Antlaşmasını onaylaması konusunda Başkanın adım atması gerektiği belirtmiştir.[110]

Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilerin Irak tarafından nasıl değerlendirildiği konusunu Irak basınından bir örnekle analiz etmek yararlı olacaktır. Baghdad Observer adlı gazetenin 30 Mart 1978 tarihli sayısında; "ABD, Türkiye ile İkili Pakt Müzakere Ediyor" başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. 29 Mart 1978'de Ankara'da üç yüksek Amerikalı yetkili ile Türk yetkililer arasında devam eden silah ambargosunun ve dört yıldır etkisiz kalan ikili savunma paktının görüşülmeye başlandığı belirtilmiştir. Amerika Dışişleri Bakan Yardımcısı Varren Christopher Başkanlığındaki heyetin Ankara'da görüşmelere başladığı ifade edilmiştir. Bakan Yardımcısı Christopher, vermiş olduğu beyanatta önemli müzakerelerde bulunmak üzere geldiklerini ifade etmiştir. Ekonomik sorunların ve NATO'nun hayati güney kanadındaki Türkiye'nin durumunun görüşüleceğinin tahmin edildiği vurgulanmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Gündüz Ökçün'ün bu görüşmelerin Ocak ayında Dışişleri Bakanı Vance ile yapılan görüşmelerin bir devamı olduğuna dair açıklamasına haberde yer almıştır.[111] Bu haberde, yorumlamadan kaçınılmış olsa da iki devlet arasındaki ilişkilerin Irak tarafından ilgiyle takip edildiği söylenebilir.

Orta Doğu'da Irak ve Sovyetler Birliği ilişkilerinin Amerika ve İran tarafından yakından takip edildiği, özellikle Sovyet nüfuzunun bu bölgede artmasına engel olunmaya çalışıldığı belirtilmişti. Soğuk Savaş'ın yumuşama döneminde olunsa da Amerika'nın Orta Doğu'daki gelişmelere doğrudan veya dolaylı müdahalelerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye de Amerika tarafından yakından takip edilmiştir. Irak merkezli gelişmelerin yoğun yaşandığı bir dönemde Türk-Amerikan ilişkileri silah ambargosu nedeniyle olumsuz seyretmiştir. Amerika, Orta Doğu'da Sovyet nüfuzunu kırmak amacıyla İran'la ittifak ilişkilerini sürdürürken, müttefik olarak tanımladığı Türkiye ile sorunlu bir süreçte olması, bölge politikalarındaki tedirginliğini artırmıştır. Türkiye ile ilişkilerin yeniden düzeltilmesi amacıyla Amerikan yönetimi tarafından titiz çalışmalar yürütülmüştür. Orta Doğu politikalarında Türkiye'nin kilit bir ülke olması, ikili ve çoklu diplomatik ilişkileri doğrudan etkilemiştir.

109 *FRUS*, Volume XXI, (23 October 1977, Document: 101), 320-322.
110 *FRUS*, Volume XXI, (18 January 1978, Document: 106), 333-334.
111 *BCA*, Kurum: 54, Yer Bilgisi: 1753-11881-192, Belge Tarihi: 30 Mart 1978.

e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

Sonuç

Orta Doğu'nun coğrafi özellikleri ve zengin petrol kaynakları, tarih boyunca ilgilenilen bir bölge olmasını sağlamıştır. Dinî ve etnik açılardan çeşitlilik oluşturan Orta Doğu, aynı zamanda sorunların ve çatışmaların da merkezi haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden şekillenen Orta Doğu coğrafyası, Soğuk Savaş'ın rekabet temelli politikalarından etkilenmiş, büyük devletlerin nüfuz oluşturma alanına dönüşmüştür. Amerika ve Sovyetler Birliği'nin başat rol üstlenmiş olduğu bu politik ortamda, Orta Doğu devletlerinin ve toplumlarının kurumsallaşma sürecinde oldukları anlaşılmaktadır.

1962 yılında Amerika ile Sovyetler Birliği'ni savaşın eşiğine getiren gelişmelerden sonra iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi, rekabet esaslı politikalar yerine diplomasi temelli politikaların öncelikli hale gelmesi ve nihayet 1972 yılında imzalanan SALT-1 Antlaşması ile neticelenen yumuşama politikalarının Orta Doğu coğrafyasındaki gelişmelere de yansıması beklenmiştir. Literatüre detente olarak da giren yumuşama sürecinde Orta Doğu'daki gelişmeler, büyük devletlerin bölgede nüfuz elde edebilmek için rekabete yöneldiklerini göstermiştir.

Orta Doğu'da 1970'li yıllarda meydana gelen gelişmeler, sadece bölge devletleri açısından değil, dünya devletleri açısından da önemli sonuçlara yol açmıştır. 1973 Arap-İsrail Savaşı ve sonrasında ortaya çıkan Petrol Krizi, bölgedeki sorunların uluslararası bir politik düzleme taşınmasına neden olmuştur. Her iki gelişme de sonuçları itibarıyla dünya devletlerini siyasi, ekonomik ve askerî açıdan etkilemiş, bu etki toplumlar açısından uzun yıllar devam etmiştir. Diğer taraftan bu dönemde ortaya çıkmış olan Kıbrıs meselesi, silah ambargosu, Kürt ayaklanmaları, Irak-İran anlaşmazlığı gibi konular, Orta Doğu'daki gelişmelerin seyrini etkilemesi bakımından önemli gelişmeler arasında yer almaktadır.

Irak merkezli gelişmeler de Orta Doğu'daki çok boyutlu ve zamanla değişikliğe uğrayan politikaların çerçevesini belirlemiştir. 1932 yılında bağımsızlığını kazanmış olan Irak, müstakil bir devlet olma konusunda hem iç hem de dış müdahalelerle sınanmıştır. Bağımsızlık sonrasında birkaç kez darbe ile karşı karşıya kalan Irak, iç siyasi bütünlüğünü tesis etmek için mücadele vermiştir. Kürt unsurlar başta olmak üzere mezhepsel meseleler ve özellikle İran'la yaşanan sınır sorunları Irak'ın hareketli bir idari ve toplumsal süreç yaşadığını göstermektedir. Devlet içinde kurumsallaşma sorunları yaşayan Irak, komşu devletlerde yaşanan sorunlardan etkilenmiş; Filistin, Suriye ve İran'daki gelişmeleri yakından takip etmek durumunda kalmıştır. Baas Rejiminin ve özellikle Saddam Hüseyin'in iktidara gelmesinden sonra Arap dünyasındaki birliği tesis etme ve Arapların liderliği konusunda Suriye ile birlikte bir mücadele yürütüldüğü söylenebilir.

Irak merkezî yönetimi, kuruluşundan itibaren içeride Kürtlerin özerklik ve bağımsızlık hedefleri doğrultusundaki ayaklanmaları ile uğraşmak durumunda kalmıştır. Kürtlerin ayaklanmaları, zaman zaman farklı politikalar belirlenmiş olsa da İran, Amerika ve Sovyetler Birliği tarafından desteklenmiştir. İran'ın Irak'la hem sınır ve hem de Basra Körfezi'ndeki rekabetten kaynaklı anlaşmazlığı, Irak'taki Kürtleri desteklemesini sağlamıştır. İran aynı zamanda istihbarat paylaşımları başta olmak üzere Kürtlerin desteklenmesi konusunda Amerika ile işbirliği içinde olmuş, Sovyetler Birliği'nin bölge politikalarını da kullanarak Amerika'nın Kürtlere desteğini sürdürmesini istemiştir. Bu çerçevede İran, Irak'ın Kürt

sorunu ile uğraşmasını sağlayarak Basra Körfezi'ndeki siyasi ve ekonomik etkinliğini korumak isterken, Amerika'nın da Irak'ın ve Kürtlerin Sovyet nüfuzu altına girmesini engellemek istediği anlaşılmaktadır.

Soğuk Savaş, yumuşama politikaları ile diplomatik bir boyutta devam ediyor olsa da Amerika ile Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da nüfuz kazanma mücadelesinde oldukları söylenebilir. Her iki devletin Irak merkezli gelişmelerde karşı karşıya gelmesi bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır. 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Amerika'nın Türkiye'ye uygulamış olduğu silah ambargosu, iki devlet arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Amerika'nın Türkiye ile ilişkilerinin kesintiye uğradığı bir dönemde Irak'taki gelişmelere müdahil olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Özellikle Irak'taki Kürtlerin faaliyetlerinin Türkiye'nin güney sınırındaki gelişmeleri de yakından ilgilendirdiği düşünüldüğünde, Türkiye ile iyi ilişkilerin Amerika ve Irak açısından ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır.

Irak ve İran petrolüne duyulan ihtiyaç, siyasi ilişkilerin de petrolle ilgili gelişmelerden zorunlu bir şekilde etkilendiğini göstermektedir. İsrail'in Filistin topraklarında ve çevresinde yayılmacı bir politika belirlemesi, Arap devletleri başta olmak üzere İslam devletlerinin büyük çoğunluğunun tepkisine neden olmuş, Filistin merkezli gelişmeler petrol üreten ülkelerin siyasi ve ekonomik kararlarını da doğrudan etkilemiştir. 1970'li yıllarda Irak ile İran arasındaki anlaşmazlıklar, 1980'de iki ülke arasında sekiz yıl devam edecek olan bir savaşın başlamasına neden olmuştur. Nihayet, 1970'li yıllarda Orta Doğu'da meydana gelen gelişmeler, bölge devletlerinin hâkimiyet mücadelesine, diğer devletlerin ise bölgede nüfuz kazanma politikalarına sahne olmuş, bu dönemde yaşanan sorunlar daha sonraki yıllarda meydana gelecek olan sorunların da sebeplerini oluşturmuştur.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

1.1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 533/8221-56550-10/30 Haziran 1937.

BCA, 571/36185-142709-32/16 Nisan 1946.

BCA, 533/8219-56848-2/19 Eylül 1946.

BCA, 533/8178-55407-73/24 Mayıs 1948.

BCA, 533/8313-56993-1/23 Eylül 1949.

BCA, 2286/1458-10260-42/22 Eylül 1961.

BCA, 54/1377-9627-5/16 Kasım 1971.

BCA, 2286/1376-9693-17, 1-2/26 Ağustos 1972.

BCA, 54/1338-9486-73/2 Nisan 1974.

BCA, 54/1753-11881-192/30 Mart 1978.

BCA, 2285/1916-11976-249/13 Eylül 1980.

e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

BCA, 55/2035-12907-3/10 Ekim 1980.

BCA, 2285/1907-11842-45, 1, 4/1 Aralık 1980.

BCA, 54/1894-12369-53/27 Mayıs 1982.

1.2. Yayımlanmış Amerikan Dışişleri Bakanlığı Arşivi (FRUS)

Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969–1976, Volume XXVII, Iran; Iraq, 1973–1976, 3 March 1973, Document: 205.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 31 March 1973, Document: 208.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 10 April 1973, Document: 212.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 17 April 1973, Document: 213.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 17 May 1973, Document: 215.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 24 June 1973, Document: 217.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 25 June 1973, Document: 218.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 1 July 1973, Document: 220.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 20 July 1973, Document: 224.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 26 July 1973, Document: 225.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 13 August 1973, Document: 228.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 16 August 1973, Document: 229.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 5 September 1973, Document: 232.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 6 September 1973, Document: 233.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 4 October 1973, Document: 234.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 8 October 1973, Document: 236.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 16 October 1973, Document: 237.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 21 March 1974, Document: 243.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 26 March 1974, Document: 244.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 11 April 1974, Document: 246.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 5 June 1974, Document: 252.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 8 June 1974, Document: 253.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 8 June 1974, Document: 254.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 5 August 1974, Document: 256.

FRUS, 1969–1976, Volume XXVII, 26 August 1974, Document: 259.

FRUS, 1977-1980, Volume XXI, Kıbrıs; Türkiye; Yunanistan, 21 January 1977, Document: 84.

FRUS, 1977-1980, Volume XXI, 11 February 1977, Document: 86.

FRUS, 1977-1980, Volume XXI, 16 February 1977, Document: 87.

FRUS, 1977-1980, Volume XXI, 22 February 1977, Document: 88.

FRUS, 1977-1980, Volume XXI, 16 March 1977, Document: 90.

FRUS, 1977-1980, Volume XXI, 15 April 1977, Document: 92.

FRUS, 1977-1980, Volume XXI, 10 May 1977, Document: 94.

FRUS, 1977-1980, Volume XXI, 3 June 1977, Document: 95.

FRUS, 1977-1980, Volume XXI, 27 September 1977, Document: 99.

FRUS, 1977-1980, Volume XXI, 23 October 1977, Document: 101.

FRUS, 1977-1980, Volume XXI, 18 January 1978, Document: 106.

2. Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi, Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, 22 Ağustos 1976.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, 22 Kasım 1976.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, 25 Kasım 1976.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, 24 Ağustos 1977.

Ayın Tarihi, Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, 11 Nisan 1980.

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977*, Ankara: DPT Yayın No: 1272, 1972.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 4, Cilt: 21, 11. Birleşim, 23 Kasım 1976.

3. Gazeteler

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

4. Tetkik Eserler

Armaoğlu, Fahir. *Türk Dış Politikası*. 5. Baskı, İstanbul: Kronik Yayınları, 2022.

Balcı, Ali. *Türkiye Dış Politikası (İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar)*. 4. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.

Best, Antony, Hanhimaki, Jussi M., Maiolo, Joseph A., Schulze, Kirsten E. *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*. 3. Baskı, Çev.: Taciser Ulaş Belge, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.

Cem, İsmail. "Petrol Savaşı". *Milliyet*. (13 Haziran 1972): 2-2.

Erkmen, Serhat. "1945-1989 Yılları Arasında ABD'nin Kuzey Irak Politikası". *Orta Doğu* 3/1, (2008): 79.

Fırat, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu. "Orta Doğu'yla İlişkiler". *Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar),* Ed.: Baskın Oran, Cilt I, 1919-1980, 24. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, (2020): 784-796.

e-ISSN 2458-7672
https://dergipark.org.tr/tr/pub/jhf

Fırat, Melek. "1962-1975 Kuzey Irak Kürt Ayaklanması". *Türk Dış Politikası (Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar),* Ed.: Baskın Oran, Cilt I: 1919-1980, 24. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, (2020): 787.

Gevgilili, Ali. "Bu İkinci Bunalım Nasıl Noktalanacak?". *Milliyet*, (11 Nisan 1980): 1.

Güzel, Hasan Tevfik. "Soğuk Savaş Sürecinde Irak'ta Kürt Hareketi ve Molla Mustafa Barzani". *History Studies* 10/4, (June 2018): 121-139.

Kissinger, Henry. *Diplomasi*. Çev.: İbrahim H. Kurt, 17. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Lewis, Bernard. *Çatışan Kültürler (Keşifler Çağında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler)*. 2. Baskı, Çev.: Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.

Özdemir, Burcu. "Soğuk Savaş Döneminde Irak Kürtleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1, (Ocak 2025): 509-524.

Salep, Mustafa. "II. Dünya Savaşı Yıllarında Sovyet Dış Politikası ve Sovyet Emperyalizmi". *History Studies* 4/4, (Kasım 2012): 317-345.

Salep, Mustafa. "1973 Petrol Krizi ve Türkiye". *Yumuşamadan Yeniden Soğuk Savaş'a Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye*, Ed.: Ersin Müezzinoğlu-Latif Pınar, Ankara: Sonçağ Akademi, (2024): 31-56.

Salep, Mustafa. "Silah Ambargosu ve Türkiye". *Yumuşamadan Yeniden Soğuk Savaş'a Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye*, Ed.: Ersin Müezzinoğlu-Latif Pınar, Ankara: Sonçağ Akademi, (2024): 133-159.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih (1918-1994).* 16. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2007.

Soysal, Mümtaz. "Komşuluk". *Milliyet*, (26 Aralık 1980): 2.

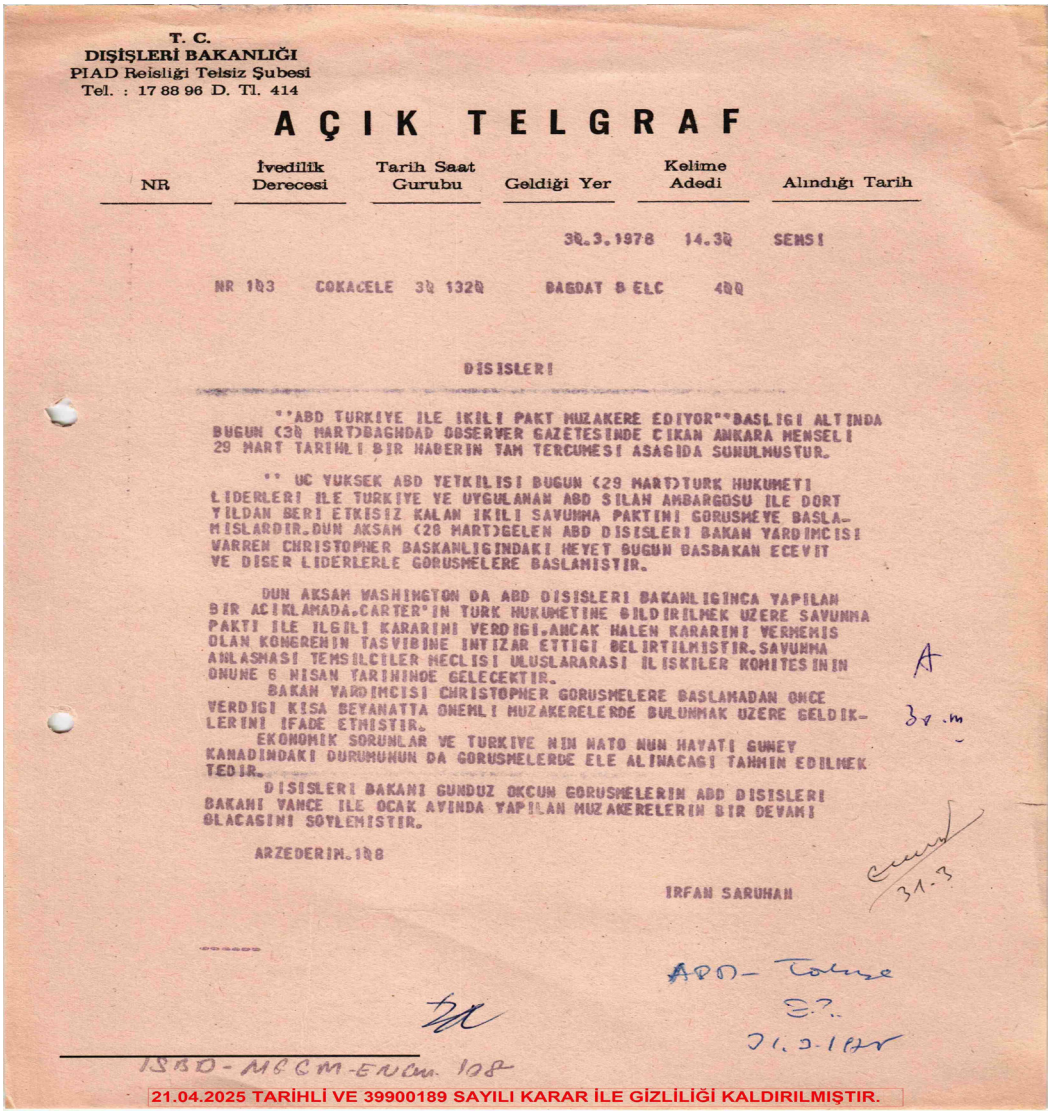
Togan, A. Zeki Velidî. *Umumi Türk Tarihine Giriş*. 3. Baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981.

Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih (1914-2014).* İkinci Cilt, 11. Basım, İstanbul: Der Kitabevi, 2019.

Yücealtay, Ceren. "İran-Irak Savaşı ve Türkiye Üzerine Etkileri". *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 4/1, (2022): 21-34.

Yücel Yönlü, Kübra. "Ortadoğu Kavramına Giriş ve Tanımlar". *Sosyologca* 27, (2024): 195-213.

EK

T. C.
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI
PIAD Reisliği Telsiz Şubesi
Tel. : 17 88 96 D. Tl. 414

A Ç I K T E L G R A F

NR	İvedilik Derecesi	Tarih Saat Gurubu	Geldiği Yer	Kelime Adedi	Alındığı Tarih
		30.3.1978	14.30	SENSI	
NR 103	COKACELE	30 1320	BAGDAT B ELC	400	

DISISLERI

"ABD TURKIYE ILE IKILI PAKT MUZAKERE EDIYOR" BASLIGI ALTINDA BUGUN (30 MART) BAGHDAD OBSERVER GAZETESINDE CIKAN ANKARA MENSELI 29 MART TARIHLI BIR HABERIN TAM TERCUMESI ASAGIDA SUNULMUSTUR.

" UC YUKSEK ABD YETKILISI BUGUN (29 MART) TURK HUKUMETI LIDERLERI ILE TURKIYE YE UYGULANAN ABD SILAH AMBARGOSU ILE DORT YILDAN BERI ETKISIZ KALAN IKILI SAVUNMA PAKTINI GORUSMEYE BASLAMISLARDIR. DUN AKSAM (28 MART) GELEN ABD DISISLERI BAKAN YARDIMCISI WARREN CHRISTOPHER BASKANLIGINDAKI HEYET BUGUN BASBAKAN ECEVIT VE DIGER LIDERLERLE GORUSMELERE BASLAMISTIR.

DUN AKSAM WASHINGTON DA ABD DISISLERI BAKANLIGINCA YAPILAN BIR ACIKLAMADA, CARTER'IN TURK HUKUMETINE BILDIRILMEK UZERE SAVUNMA PAKTI ILE ILGILI KARARINI VERDIGI, ANCAK HALEN KARARINI VERMEMIS OLAN KONGRENIN TASVIBINE INTIZAR ETTIGI BELIRTILMISTIR. SAVUNMA ANLASMASI TEMSILCILER MECLISI ULUSLARARASI ILISKILER KOMITESININ ONUNE 6 NISAN TARIHINDE GELECEKTIR.

BAKAN YARDIMCISI CHRISTOPHER GORUSMELERE BASLAMADAN ONCE VERDIGI KISA BEYANATTA ONEMLI MUZAKERELERDE BULUNMAK UZERE GELDIKLERINI IFADE ETMISTIR.

EKONOMIK SORUNLAR VE TURKIYE NIN NATO NUN HAYATI GUNEY KANADINDAKI DURUMUNUN DA GORUSMELERDE ELE ALINACAGI TAHMIN EDILMEKTEDIR.

DISISLERI BAKANI GUNDUZ OKCUN GORUSMELERIN ABD DISISLERI BAKANI VANCE ILE OCAK AYINDA YAPILAN MUZAKERELERIN BIR DEVAMI OLACAGINI SOYLEMISTIR.

ARZEDERIN. 108

IRFAN SARUHAN

ABD - Türkiye

ISBD-MGCM-Encm. 108

21.04.2025 TARİHLİ VE 39900189 SAYILI KARAR İLE GİZLİLİĞİ KALDIRILMIŞTIR.

Ek-1: Baghdad Observer gazetesinin 29 Mart 1978 tarihli haberine dair telgraf[112]

112 *BCA*, Kurum Kodu: 54, Yer Bilgisi: 1753-11881-192, Belge Tarihi: 30 Mart 1978.